

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**ZARÛRÂT-I HAMSE KAPSAMINDA ELEKTRONİK
OYUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ FUAD GÜVENMEZ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. İSA ATCI

AKSARAY 2025

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**ZARÛRÂT-I HAMSE KAPSAMINDA ELEKTRONİK
OYUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİ FUAD GÜVENMEZ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İSA ATCI

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. MEHMET KOÇ

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. GARİP AYDIN

AKSARAY 2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 3 (üç) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ali Fuad

Soyadı : Güvenmez

Bölümü : Temel İslam Bilimleri

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Zarûrât-ı Hamse Kapsamında Elektronik Oyunların
Değerlendirilmesi

İngilizce Adı : Evaluation of Electronic Games within the Scope of al-
Daruriyyat al-Khams

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Ali Fuad Güvenmez

İmza :

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Ali Fuad Güvenmez tarafından hazırlanan “Zarûrât-ı Hamse Kapsamında Elektronik Oyunların Değerlendirilmesi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: (Doç. Dr. İsa Atcı)

İmza

(Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: (Doç. Dr. Mehmet Koç)

(Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ömer Halis Demir Üniversitesi)

.....

Üye: (Doç Dr. Garip Aydın)

(Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 12/09/2025

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR SAYFASI

Öncelikle, akademik rehberliğiyle çalışmamı şekillendiren, bilimsel titizliği ve yönlendirici eleştirileriyle bana yol gösteren danışmanım Doç. Dr. İsa Atıcı'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun bilgi birikimi ve sabırlı yaklaşımı, bu çalışmanın gelişiminde belirleyici olmuştur. Ayrıca tezimi dikkatle okuyarak kıymetli katkılar sunan tez savunma komisyonu üyeleri Doç. Dr. Mehmet Koç'a, Doç. Dr. Garip Aydın'a ve Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Canan Koçak'a teşekkür etmeyi ifa edilmesi gereken bir borç bilirim.

Hayatımın her alanında olduğu gibi bu süreçte de yanımda olan, sabrıyla, sevgisiyle ve manevi desteğiyle beni her zaman motive eden eşime ve bu yoğun süreçte istemeyerek ihmal ettiğim kızıma teşekkür ederim.

Son olarak, bana her daim özveriyle destek olan, dualarıyla ve sevgileriyle her zaman yanımda hissettiğim anneme ve rahmetli babama minnettarlığımı ifade etmek isterim. Onların emeği, bu çalışmanın arkasındaki en derin ilham kaynaklarından biridir.

ÖZET

İslam dini, bireylerin dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmek üzere emir, nehiy ve ibâha kapsamında birçok kural tesis etmiştir. Bu kuralların bir kısmı inanç ve ahlâk ilkeleri ile ilgili olmakla birlikte hukuk ilkeleri de ihmal edilmemiştir. Fukaha tarafından genel bir çerçeve ile “zarûrât” kavramı ile 5 başlık altında tasnif edilmiş olan bu ilkeler İslâm dininin olmazsa olmazları mesabesinde. Bu çalışma, İslam hukukunda zarûrât-ı hamse (din, can, nesil, mal ve aklın korunması ilkeleri) çerçevesinde, günümüz elektronik oyunlarının bu değerler üzerindeki olumsuz etkilerini incelemektedir. Bu çalışma, öncelikle İslam hukukunun temel amaçları (Makasidü’ş Şerîa) ve zarûrât-ı hamse kavramını ayrıntılı olarak açıklamakta, ardından oyun kavramının tarihsel gelişimini ve İslam hukukundaki yerini ele almaktadır. Son bölümler ise elektronik oyunların tarihçesini ve zarûrât-ı hamse bağlamında yol açtığı potansiyel zararları değerlendirerek, bu modern eğlence araçlarının İslamî bakış açısıyla nasıl ele alınması gerektiğine odaklanmaktadır. Özellikle kumar, hırsızlık, faiz, zina gibi yasaklanmış davranışlarla mücadele ve alkol, uyuşturucu gibi akıl sağlığını tehdit eden maddelerin kullanımının engellenmesi gibi konular, beş temel ilkenin korunması kapsamında cezai müeyyidelerle birlikte incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Makasidü’ş-Şerîa, Zarûrât-ı Hamse, Oyun, Elektronik Oyun, İslam Hukuku, Mezhep

Bilim Kodu : 61901

Sayfa Adedi : 100

Yazar : Ali Fuad GÜVENMEZ

Danışman : Doç. Dr. İsa ATCI

ABSTRACT

Islam has established numerous rules, encompassing commands, prohibitions, and prohibitions, to ensure individuals' happiness in this world and the hereafter. While some of these rules pertain to principles of faith and morality, legal principles have also been incorporated. These principles, broadly classified by scholars under the concept of "necessity" and grouped under five headings, are considered essential elements of Islam.

This study investigates the potential adverse effects of contemporary electronic games on these five essential values within the context of Islamic jurisprudence. It begins by elaborating on the overarching objectives of Islamic law (*Maqasid al-Sharī'a*) and the concept of *al-ḍarūriyyat al-khamsa*, followed by an exploration of the historical development of games and their place within Islamic legal discourse. The final sections assess the evolution of electronic games and examine the potential harms they may pose to the five essential objectives, offering a critical perspective on how such modern entertainment tools should be approached from an Islamic standpoint.

Particular attention is given to issues such as gambling, theft, usury, and illicit sexual conduct, as well as the use of substances like alcohol and narcotics that threaten mental health. These behaviors are analyzed within the framework of preserving the five essential values, alongside the corresponding penal measures prescribed in Islamic law.

Keywords : Maqasid al-Shariah, al-Daruriyyat al-Khams, Games, Electronic Games, Islamic Law, Madhhab

Science Code : 61901

Number of Pages : 100

Author : Ali Fuad GÜVENMEZ

Supervisor : Assoc. Dr. İsa ATCI

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR SAYFASI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
MAKÂSİDÜ’Ş-ŞERİA	4
1.1. Lugat ve İstılah Manası.....	5
1.2. Tasnifi	7
1.3. Zarûrât-ı Hamse (Zarûriyyât).....	9
1.3.1. Din.....	9
1.3.1.1. İslam Ceza Hukukunda Dinin Korunması	10
1.3.2. Can	16
1.3.2.1. İslam Ceza Hukukunda Canın Korunması.....	17
1.3.3. Nesil	19
1.3.3.1. İslam Hukukunda Neslin Korunması	21
1.3.4. Mal	25
1.3.4.1. İslam Hukukunda Malın Korunması.....	26
1.3.5. Akıl	30
1.3.5.1. İslam Hukukunda Aklın Korunması	31
İKİNCİ BÖLÜM.....	33

OYUN KAVRAMI VE MAHİYETİ	33
2.1. Tanımı, Tarihi ve Kapsamı	33
2.1.1. Tanımı	33
2.1.1.1. Lehv	33
2.1.1.2. Laib	33
2.1.2. Tarihi	34
2.1.3. Kapsamı	34
2.2 Elektronik Oyun Kavramı: Tarihi, Tanımı ve Kapsamı	35
2.2.1. Tanımı	35
2.2.2. Kapsamı	36
2.2.2.1. FPS Türü Oyunlar	36
2.2.2.2. RPG Türü Oyunlar	36
2.2.2.3. TPS Türü Oyunlar	37
2.2.2.4. MOBA Türü Oyunlar	37
2.2.3. Tarihi	37
2.3. İslam Hukukunda Oyun	49
2.3.1. Asr-ı Saadette Oyun	50
2.3.1.1. Faydalı Oyunlar	50
2.3.1.1.1 Yarış Müsabakaları	50
2.3.1.1.2. Atıcılık	52
2.3.1.1.3. Güreş	54
2.3.1.1.4. Yüzme	55
2.3.1.2. Fayda ve Zarar Vermeyen Oyunlar	56
2.3.1.3. Zararlı Oyunlar	58
2.3.2. Mezhep İmamlarına Göre Oyunun Hükümü	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	63
ZARÛRÂT-I HAMSE KAPSAMINDA ELEKTRONİK OYUNLARIN	
DEĞERLENDİRİLMESİ	63
3.1. Dinin Muhafazası	64
3.2. Canın Muhafazası	69
3.3. Neslin Muhafazası	71

3.4. Malın Muhafazası	72
3.5. Aklın Muhafazası.....	74
GENEL DEĞERLENDİRME	76
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	78
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Komedyen Danny Kaye, Bertie the Brain'in önünde, 1950 (fotoğraf: Bernard Hoffman).....	38
Şekil 2: Tennis for Two iki kişi ve iki kontrolcü ile oynanıyordu.....	39
Şekil 3: Spacewar PDP-1 üzerinde çalışırken.....	40
Şekil 4: Pong, Wisconsin'deki Neville Halk Müzesi'nde 'Video Oyunlarının Altın Çağı' sergisinde.	41
Şekil 5: Magnavox Odyssey, ilk video oyun konsolu.....	42
Şekil 6: Space Invaders, Hull Üniversitesi'nde.	43
Şekil 7: Nintendo NES oyun konsolu, yıl 1985.....	44
Şekil 8: Nintendo Game Boy.	45
Şekil 9: 1993 yılında geliştirilen doom isimli oyundan, oyun içi bir görüntü.	46
Şekil 10: İlk çıkan Playstation oyun konsolu, yıl 1990.	46
Şekil 11: Age of Empires II'den oyun içi ekran görüntüsü.	47
Şekil 12: Playstation 3.	48
Şekil 13: Playstation 5 VR (sanal gerçeklik) gözlük modelleri.	49
Şekil 14: Getready Minarett Attack oyunundan oyun içi ekran görüntüsü.	66
Şekil 15: Getready Minarett Attack oyunundan oyun içi ekran görüntüsü.	67
Şekil 16: Resident Evil oyun içi ekran görüntüsü. Kırmızı ile işaretli yer Kâbe'nin kapısına benzetilmiş alan.	68
Şekil 17: Mescid-i Haram. Kırmızı ile işaretli yer oyunlarda kullanılan kapı kısmı.	68
Şekil 18: Call of Duty' de klozet üzerinde geçen hadis metni içeren çerçeve.	69
Şekil 19: Call of Duty' deki hadis bezeli çerçevenin oyun içi yaklaştırılmış hali.	69

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
c.c.	: Celle celâluhu
sav.	: Sallallahu aleyhi vesellem
ra.	: Radiyallahu Anh
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışmanın konusu, günümüzün hızla gelişen teknolojik ortamında yaygınlaşan elektronik oyunların, İslam hukukunun temel koruma hedefleri olan zarûrât-ı hamse (din, can, nesil, mal, akıl) üzerindeki potansiyel zararlarını kapsamlı bir şekilde incelemektir. İslam hukukunun temelini oluşturan zarûrât-ı hamseye odaklanması, elektronik oyunların dinin muhafazası (misyonerlik faaliyetleri, İslamofobik içerikler, ibadet ihmalı), canın muhafazası (intihara teşvik eden oyunlar, şiddet eğilimi, cinayet vakaları), neslin muhafazası (cinsel objeler, pornografik içerikler, gayri-İslami yaşam tarzları), malın muhafazası (kumar, sanal bahis, oyun içi alışverişlerle israf) ve aklın muhafazası (bağımlılık, akademik başarısızlık, düşünme yeteneğinin körelmesi, ideolojik manipülasyon) üzerindeki ciddi tehditlerini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, bu tez, elektronik oyunların denetimi, zararlı içeriklerin engellenmesi ve bağımlılıkla mücadele edilmesi konusunda Müslüman toplumların dünya ve ahiret saadetinin temini açısından büyük önem taşımaktadır.

Elektronik oyunların değerlendirilmesi çok geniş çaplı bir konu olması nedeniyle çalışmamızda elektronik oyunların zararları üzerinde durulmuştur. Kuşkusuz tüm zararlı elektronik oyunları bu tez kapsamında işlenmesi bir hayli zor olacaktı. Bundan dolayı bu oyunlardan yeteri miktarda örnek vermekle yetinilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma, insanlık için vazgeçilmez kabul edilen bu beş temel esası, ayet ve hadisler ışığında detaylandırarak, elektronik oyunların bu değerler üzerindeki menfi etkilerini tespit etmeyi ve bu konuda toplumsal bir bilinç oluşturmaya amaçlamaktadır.

Araştırma, İslam hukukunun temel amaçları olan makasidü's-şerîa ve zarûrât-ı hamse kavramlarını ayrıntılı olarak açıklamakla başlamaktadır. Daha sonra oyun kavramının tarihsel gelişimini ve İslam hukukundaki yerini ele almaktadır. Çalışmanın son bölümleri ise elektronik oyunların tarihçesini ve zarûrât-ı hamse bağlamında yol açtığı potansiyel zararları

değerlendirerek, bu modern eğlence araçlarının İslami bakış açısıyla nasıl ele alınması gerektiğine odaklanmaktadır. Elektronik oyunların İslam hukuku perspektifinden kapsamlı bir değerlendirmesi yapılarak, birey ve toplum için doğurabileceği risklere karşı bir farkındalık oluşturulması ve çözüm önerileri sunulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle İslam hukuku literatüründe yer alan makasidü's-şerîa ve zarûrât-ı hamse kavramlarına ilişkin eserler, ayet ve hadisler kapsamlı bir şekilde taranmıştır. Başvurulan temel kaynaklar arasında Şâtibi'nin *el-Muvâfaqat fi usuli's şeria*, İbn Âşûr'un *Makasidü's-şerîati'l-islâmiyye*, Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ* isimli eserleri gibi klasik makâsıd külliyyatı yer almaktadır. Bu minvaldeki ayet-i kerimeler detaylıca taranmış olup akabinde hadis-i şerif külliyyatları gerek zarûrât-ı hamse kapsamında değerlendirilecek rivayetler gerekse lehv ve laib kelimeleri özelinde araştırılmıştır. İmam Buhari'nin *el-Camiu's sahih* ve *el-Edebü'l Müfred*, İmam Müslim'in *el-Camiu's sahih*, Ebu Davud, İbni Mace, Tirmizi ve Nesai'nin *Sünen* ve Ahmed bin Hanbel'in *Müsned* isimli eserlerinden istifade edilmiştir. Bununla beraber İbn-i Kesir'in *Tefsir'ül Kurani'l-azim* eseri başta olmak üzere rivayet tefsirlerine başvurularak nakillerde bulunulmuştur.

Çalışma itibariyle çeşitli başlıklarda klasik İslam hukukçularının görüşlerine zaman zaman yer verilmiştir. Bu görüşleri aktarırken Mevsîlî'nin *el-İhtiyâr li-talîli'l-Muhtâr*, İmam Şafii'nin *el-Ümm*, İmam Muhammed'in *el-Asl*, Serahsi'nin *el-Mebsut* eserleri gibi temel eserlere başvurulurken, Başta Türkiye Diyanet Vakfı'nın *İlmihalleri* olmak üzere, Mustafa el-Hın'ın *Şafii İlmihalinden* ve Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukuk-ı İslamiye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu*'ndan istifade edilmiştir.

Elektronik oyunlar ele alınırken zaman zaman internet web sitelerinden istifade edilerek bu oyunların tarihi, gelişimi ve oyunların içerikleri incelenmiş ve çalışma görseller kullanılarak daha zengin bir hale getirilmiştir.

Bunun yanı sıra elektronik oyunların gelişimi ve güncel zararlarına yönelik bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Bu bağlamda, Horzum'un "İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi" ve Uzunoğlu'nun "Dijital Oyun Bağımlılığı: Psikososyal Etkiler" gibi modern araştırmalara başvurulmuştur. Elde edilen veriler, elektronik oyunların tespit edilen olumsuz etkilerini, zarûrât-ı hamse ilkeleri çerçevesinde kullanılmıştır. Bu olumsuz etkileri somutlaştırmak adına yer yer haber sitelerine de başvurulmuştur.

Çalışmada bahsi geçen zararların yanında özellikle had ve ta'zir cezaları bağlamında İslam Hukukunun aldığı önlemlere değinilmiş ve sedd-i zerâi' (kötülüğe giden yolları tıkama) ile maslahat (kamu yararı) ilkeleri çerçevesinde çözüm önerileri sunulmuştur.

Bu yöntemlerle, elektronik oyunların İslam hukuku perspektifinden kapsamlı bir değerlendirmesi yapılarak, birey ve toplum için doğurabileceği risklere karşı bir farkındalık oluşturulması ve çözüm önerileri sunulması amaçlanmaktadır.

Bu alanda yapılan benzer çalışmalar bulunmakla birlikte araştırmalarımız sonucunda elektronik oyunların zarûrât-ı hamse kapsamında değerlendirildiği bir çalışmaya rastlamadık. Bu alanda yapılan bazı benzer çalışmalar ise şunlardır:

1. Sümeyra GÜVENDİ, “*Fıkıhta Lehv*”, 2008.
2. Ferhat ÖZBEK, “*İslam’da Spor, Oyun ve Eğlence*”, 2020.
3. Muhsin KARSLI, “*Fıkhi Yönleriyle Dijital Oyunlar*”, 2024.
4. Aid Ahmed Elhady Osman, “*el-Elabu’l İlektroniyyetu ve ahkamuha fi’l fikhul İslami*”, 2020.
5. Dr. Manal bint Sulaym bin Ruwayfid Al-Saidi, “*El-Elabu’l İlektrûniyye ve Ahkâmuha eş-Şer’iyye: Dirâse Fıkhiyye Mukârene.*”, ts.
6. Zeliha Ebrar YANGIR, “*Eğitsel Dijital Oyunların DKAB Derslerinde Kullanımı: Bir Deneyisel Desen Çalışması*”, 2024.

Çalışmamız ise elektronik oyunların zarûrât-ı hamse kapsamında zararlarını ele alarak önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca İslam Hukuku’nun bu tür zararlı oyunların vereceği zararı önlemek adına koymuş olduğu hükümlere değinerek diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKÂSİDÜ’Ş-ŞERÎA

Geçmişten günümüze kadar konulan bütün hukuk kuralları bir amaç gözetilerek konulmuştur. Gerek beşerî gerek şer’i kurallar olsun, bu kuralların arkasında mutlaka bir maksat bulunmaktadır. Bilhassa hukukçular için bu kuralları bilmek kadar, kuralların kastettiği hedef ve amaçları bilmek de önemlidir. Günümüzde modern hukukta dahi hakimler karşılaştıkları davalarda ictihad etmeleri gerektiğinde bu minvalde ictihad ederler. İslam hukukunda da bu durum geçerlidir. Meşhur Muaz bin Cebel (ra.) hadis-i şerifinde de buna işaret edilir:

Haris İbnu Amr İbni Ahi'l-Muğire İbni Şu'be, Muaz (ra.)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah (sav.) Muaz'ı (ra) Yemen'e (vali ve kadılık başta olmak üzere)¹ gitmesi için görevlendirirken kendisine şöyle sorar:

- "Karşılaştığın davalarda nasıl hüküm vereceksin?"
- "Allah'ın (c.c.) kitabı (Kur'an) ile hükmederim."
- "(Sana sorulan meseleleri) Ya Allah'ın (c.c.) kitabında bulamazsan?"
- "O halde Resulullah'ın (sav.) sünnetiyle hükmederim."
- "Ne Allah'ın (c.c.) kitabında ve ne de Resulullah'ın (sav.) sünnetinde bulamazsan?"
- "O halde kendi görüşümle ictihad ederim ve (hüküm vermekten) geri durmam."

Muaz (ra.) olayın devamını şöyle aktarır: "Verdiğim bu karşılıktan sonra Resulullah(sav.) (Hoşnut oldu), göğsüme vurup: "Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini memnun edecek usulde muvaffak kılan Allah'a (c.c.) hamdolsun!" buyurdular."²

¹ M. Yaşar Kandemir, "Muaz b. Cebel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/336.

² Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muḥammed Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), "Akdiye", 11.

Hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere ictihad edebilme vasıflarına haiz bir kişinin Kur'an ve sünnette karşılığını bulamadığı meseleler ile karşılaştığında gücü ölçüsünde şâri'nin maksadına uygun ictihad etmesi gerekir. Kur'an ve sünnetteki maksatlar iyi anlaşılmadığında kendi içerisinde doğru ve tutarlı ictihadlarda bulunmak zorlaşır ve bir hukuk sistemi inşa etmek neredeyse imkânsız hale gelir. Bu maksatlar gözetilmeden oluşturulan ictihad ve kuralların sıkıntılı neticeler doğuracağı açıktır. Nitekim kişinin kendi ictihadına başvurmadan önce Kur'an ve sünneti incelemesi ve oradan hareketle ictihadda bulunması hadis-i şerifte geçtiği üzere gayet açıktır. Bu sebeptendir ki İslam hukukunda bu meselelerle alakalı önemli bahisler bulunmaktadır. İlk dönem usul kitaplarına varıncaya kadar bu konuya taalluk eden bahisleri bulmak mümkündür.

İctihadda bulunmak hem çok ciddi hem de çok karmaşık bir iş olması hasebiyle, müctehidlerde bulunması gereken şartlar, ictihadın alanı ve nasıl yapılacağı ile alakalı maddeleri usul kitaplarımızın çoğunda görürüz. Bu şartlara riayet edilmeli ki müctehidler doğru ve tutarlı ictihadlarda bulunabilsin. İşte burada zikredilen “şâri'nin koymuş olduğu kanunlardaki maksatlarını bilmek” şartı son derece önem arz etmektedir. Bu maksatlar gözetilmediği takdirde sağlıklı kurallar koymak ve yapılan ictihadlarda isabet etmek zorlaşır. İslam hukukunda bu maksatlara Makâsıdü's-ş-şerîa denilmiştir. “Makâsıdü's-ş-şerîa” tabiri Gazzâlî (ö. 505/1111), İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), İzz b. Abdisselâm (ö. 660/1261), Karâfî (ö. 684/1284), Şatıbî (ö. 790/1388), gibi daha sonraki usulcüler tarafından da çok yaygın bir biçimde kullanılmıştır.

1.1. Lugat ve Istilah Manası

Makâsıd, lügatte “maksıd”, kelimesinin çoğuludur. Maksıd ise, ismi mekân olup hedeflenen yer demektir.³ Şerîa ise, lügatte, su gözü, su kaynağı manasındadır.⁴ Istılahta ise şeriat kelimesi “Allah Teâlâ'nın vaz etmiş olduğu kural ve hükümlerin tamamını”⁵ ifade eder.

³ Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-ş-şerhi'l-kebîr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1987), 192.

⁴ Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, 118.

⁵ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 127.

Tahir b. Âşûr (ö. 1973), usulcülerin makâsıdü's-şerîa'yı; "Şâri'nin hükümleri vaz' ederken, gözetdiği ve hedeflediği, hikmet, hedef, gerekçe ve mânâlarıdır." şeklinde tarif ettiklerinden bahseder.⁶

Konuyla alakalı yapılan çalışmaları incelendiğinde bu terimi ilk defa kullanan kimsenin İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî (ö. 319/931) olduğu ile alakalı neredeyse görüş birliği vardır.⁷ Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh* eserinde bu terimden çokça bahseder ve emir ve nehiylerde bulunan maksadları iyice kavramayan kimselerin şeriat konusunda bâsiret üzere olmadıklarına değinir.⁸ Aynı eserde, müctehidde bulunması gereken vasıflardan bahsederken müctehid kıyasta bulunmadan önce şeriatın genel prensip ve maslahatlarıyla hüküm vermesi gerektiğini, eğer maslahat bulamazsa icmayı göz önünde bulunduracağını ifade eder.⁹ Bu durum şu açıdan ilginçtir ki Cüveynî kendisinden önceki usulcülerin aksine makasıdü's-şerîayı bilmek ve maslahatları tespit edip bu minvalde ictihadda bulunmak, Kuran ve sünnet bilgisinden sonra üçüncü sırada yer almak ve icmadan önce gelmektedir.

Karâfî *el-Furûk* eserinde bu meseleyi son derece güzel bir biçimde ele alır. Bir mezhebe bağlı bir müctehidin, karşılaştığı olaylarda ictihadda bulunabilmesi için bağlı bulunduğu imamın, anlama metodunu, delillerini yaptığı kıyasları ve bu kıyaslarda göz önünde bulundurduğu illetleri, illetlerin mertebeleri son olarak bu illetlerin şerî maslahatlardaki karşılığını (zarûriyyât, hacıyyat ve tahsiniyyat) araştırması gerektiğini belirterek şâri'nin maksatlarını anlamaya gayret etmeden ictihadda bulunamayacağını dile getirir.¹⁰

Ali bin Abdilkâfi es-Sübkî (ö. 756/1355), Beydâvî'nin (ö. 691/1292) *el-Minhâc*'ına yazdığı şerhin mukaddimesinde müctehidde bulunması gereken vasıfları zikreder ve bu şartların sonuncusu olarak şöyle demektedir: "(Bu şartlardan biri de) şeriatın gâyelerini inceleyip, araştırmaktır ki, ancak bu yetenekle şeriatın kaynaklarını anlayacak gücü elde eder."¹¹

⁶ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Makasidü's-şerîati'l-islâmiyye*, (Tunus: Dârü's-Sühûn, 1978), 51.

⁷ Mehmet Macit Sevgili, "Cüveynî'nin Makasid Anlayışı", çev. Mehmet Macit Sevgili, *ULUM* 4/1 (2021), 159-182.

⁸ Ebü'l-Meâlî Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb, (Katar: Vezâratü'l-Evkâf, 1992), 1/206.

⁹ Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, 1/206.

¹⁰ Şihâbüddîn el-Karâfî, *Envâru'l-burûk fî envâi'l-furûk (el-Furûk)*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/131.

¹¹ Ali b. Abdi'l-Kâfi es-Sübkî, *el-İbhâc fî şerhi'l-minhâc*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 1/8.

Oğlu Abdülvehhab es-Sübki ise *Cem'u'l-cevâmi* adlı eserinde müctehidin tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Müctehid; adı geçen ilimler kendisinde bir meleke haline gelen, şeriatın temel ilke ve kurallarını bilen ve bunları pratiğe uygulamak suretiyle şâri'nin maksatlarını kavrayacak bir anlayış düzeyine ulaşmış kimsedir.”¹²

Bu hususta İmam Şatibî de ictihad yapacak kimselerin şeriatın gayelerini tam anlamıyla kavramalarını ve bu kavrayışa dayalı olarak hüküm çıkarmalarını şart koşar. *el-İ'tisâm* adlı eserinde ise şeriatın maksadlarını derinliğine kavramayan kimse de şeriatı, şâri'nin kastettiğinin dışında anlayacağını ifade eder.¹³

1.2. Tasnifi

Makasidü's-şerîa kavramı, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî tarafından ortaya konulmuş, Gazzâlî tarafından ise sistematik bir yapı kazandırılarak derlenmiştir.¹⁴ Zarûriyyât kapsamında değerlendirilen beş küllî maslahat teorisi, İslam hukukçularının büyük çoğunluğu tarafından önemsenmiş ve temel bir çerçeve olarak kabul edilmiştir. Söz konusu beş temel maksat; din, nefis, akıl, nesil ve mal olarak belirlenmiş olup, bu kavramlar hukuk literatüründe zarûrât-ı hamse şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁵

Gazzâlî, maslahat teorisini bir sistem çerçevesinde şekillendirerek hükümleri zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyât (kemaliyyat) olmak üzere üç temel kategoride sınıflandırmıştır.¹⁶ Bu teoriye dair çalışmalar, özellikle modern İslam hukukçularından İbn Âşûr'un detaylandırmalarıyla daha kapsamlı bir hâle getirilmiştir. Gazzâlî, maslahatları üçlü bir tasnife tabi tutarken, din, nefis, akıl, nesil ve mal gibi temel unsurları zarûriyyât başlığı altında toplayarak bütünlük sağlamıştır.¹⁷

¹² Tâcüddîn Abdülvehhâb İbnü's-Sübki, *Cem'u'l-cevâmi* (Bennânî hâşiyesiyle birlikte), (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982), 2/383.

¹³ Ebû İshâk eş-Şâtibî, *el-Muvâfakat fî usûli's-şerîa*, (Kahire: Dârü'l-Kütüb, ts.), 2/77.

¹⁴ Sevgili, “Cüveynî'nin Makasid Anlayışı”, 162.

¹⁵ Ertuğrul Boynukalın, “Makâsidü's-Şerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/423.

¹⁶ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Tâmir (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2011), 1/537. Ayrıca bk. Fatma Hazar, “Eko-Fıkıh Ekseninde Yeni Bir Makâsidü's-Şerîa Tasnifinin İmkânı (Çevrenin Zarûriyyât Kapsamına Alınması Hakkında)”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (Haziran 2022), 298.

¹⁷ Ali Pekcan, *İslâm Hukukunda Gâye Problemi*, (İstanbul: Nadir Kitap Yayınları, 2012), 103.

İslam hukukçularının büyük kısmının zarûrât-ı hamse konusunda fikir birliği içinde olduğu görülmektedir.(Örneğin, Gazzâlî, Âmidî ve Şâtibî)¹⁸ Bu durum, İslam hukukunda maslahat kavramının kurucu bir ilke olarak benimsendiğini ve hukuki hükümlerin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tahsîniyyât veya kemâliyyât, üstün ahlak anlayışı çerçevesinde bireyin davranışlarını şekillendiren, hoş karşılanmayan tutumlardan kaçınmayı sağlayan ve hayatı kolaylaştırıp güzelleştiren kuralları ifade etmektedir.¹⁹ Bu kapsamda tahsîniyyât, dinî, ahlâkî ve hukuki değerleri içeren bir düzenleme alanı olarak öne çıkmaktadır.

Buna karşılık, hâciyyât ise bireysel ihtiyaçların karşılanması ve toplumsal düzenin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi adına genişlik ve kolaylık sağlama işlevi gören değer hükümlerini ifade etmektedir.²⁰ Hâciyyâtın yokluğu doğrudan toplumsal düzeni bozmamakla birlikte, bireyleri sıkıntı ve güçlüklerle karşı karşıya bırakabilir. Bu yönüyle hâciyyât, ferdî ihtiyaçların ve sosyal yapının meşakkatlerden korunmasına yönelik hukuki ve ahlaki ilkeleri bünyesinde barındırmaktadır.

Son olarak, zarûriyyât, hem dinî hem de dünyevî işlerin varlığı ve devamlılığı açısından vazgeçilmez nitelikteki değer hükümlerini ve bu bağlamdaki durumları ifade etmektedir. Bu temel ilkeler ortadan kalktığında, toplum düzeni bozulup fesat ortamı doğmaktadır. Bu zararlar sadece dünyevi meselelerle sınırlı kalmayıp kişinin hatta toplumun ahiret hayatını büyük bir risk altına atmaktadır.²¹

Zarûriyyât kapsamında yer alan değerler beş temel kategoride toplanmaktadır:

1. Dinin korunması,
2. Nefsin (canın) korunması,
3. Neslin korunması,
4. Malın korunması,
5. Aklın korunması.

¹⁸ Mustafa Türkan, “Makâsîdü’ş-Şerîa İle İlgili Eserlerde Zarûriyyatın Tertibi Sorunu” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34, (Şubat 2018), 442.

¹⁹ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2: 22-23; Boynukalın, “Makâsîdü’ş-Şerîa”, 27: 425.

²⁰ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2: 21-22; Boynukalın, “Makâsîdü’ş-Şerîa”, 27: 425.

²¹ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/10.

Bu esaslar, İslam hukuku çerçevesinde birey ve toplumun temel haklarının muhafazasına yönelik düzenlemeler içermektedir.

1.3. Zarûrât-ı Hamse (Zarûriyyât)

Dini hükümler 5 temel esasın korunmasını temin etmek için tesis edilmiştir. Başka bir ifade ile emir ve yasak ifade eden hükümler zaruri değerleri korumak ve sürdürmek için vaz edilmiştir. Aşağıda bu 5 temel alan detaylandırılmaya çalışılacaktır.

1.3.1. Din

Dinimizde bireylerin herhangi bir dine mensup olup olmamaları tamamen bireyin özgür iradesine dayanmaktadır. Nitekim, Kur'an'da *“Dinde zorlama yoktur.”*²² buyrulmaktadır. Dolayısıyla kişilerin Müslüman olmalarını sağlamak amacıyla baskı uygulanması veya herhangi bir dayatma da bulunulması İslam'a aykırıdır. Bireylerin herhangi bir dış etkiden bağımsız biçimde, kendi özgür iradeleriyle bir inanç seçmeleri esastır.

Kur'an-ı Kerim'de, İslam'ın doğru ve makbul bir din olmasından bahsedilirken, *“Dinü'l-Hak”* (hak din) ve *“Dinen Kıyamen”* (dosdoğru din) gibi ifadeler kullanılmıştır.²³ Yine *“Şüphesiz Allah katında din İslam'dır.”*²⁴ ayet-i kerimesi de İslam dışındaki diğer dinlerin Allah katında makbul olmadığından bahseder.

Dinin korunması ise bireylerin iman ve ibadet esaslarının benimsenmesine ve şari' tarafından tevdi edilen sorumlulukların eksiksiz yerine getirilmesine bağlıdır. Bu sebeple Allah (c.c.) kullarının dünya ve ahiret saadetine elde etmelerini sağlamak amacıyla birtakım emir ve nehiyler koymuştur. İnsanları doğru yoldan saptırmak isteyen kimselere karşı önlemler alarak koymuş olduğu kurallarla dinin muhafazasını amaçlamıştır.

İslam'ın doğru anlaşılması, uygulanması ve korunması Kur'an ile Hz. Peygamber'in (sav.) sahih hadislerinin derinlemesine incelenmesi ile mümkündür. Bu iki temel kaynaktan yola

²² Kur'an Yolu (Erişim 26 Mayıs 2025), el-Bakara 2/256.

²³ et-Tevbe 9/29; el-Fetih 48/28.

²⁴ el-Âl-i İmrân 3/19.

çıkılarak ukubat denilen İslam Ceza Hukuku oluşturulmuştur.²⁵ Bu sayede İslam, dinin muhafazası hususunda insanları sadece uyarmak ve onlara nasihatle bulunmanın ötesinde çeşitli ceza kuralları ile somut önlemler almaktadır. Söz konusu hukuk kuralları, zarûrât-ı hamsenin muhafazasında çok mühim bir yere sahiptir. Bu sebeple zarûrât-ı hamsenin İslam ceza hukukundaki konumuna da değinilecektir.

1.3.1.1. İslam Ceza Hukukunda Dinin Korunması

Dinin muhafazası, İslam toplumunun inanç esaslarını ve değerlerini her türlü tehdit ve bozulmadan koruma çabasıdır. Bu ilke, sadece bireylerin dini inançlarını özgürce yaşamasını teminat altına almakla kalmaz, aynı zamanda toplumun genel ahlaki ve sosyal düzenini de korumayı hedefler. İslam ceza hukukunda had cezalarının vaz 'edilmesindeki asli maksat, kulların zarar gördükleri şeylerin engellenmesidir.²⁶ Bu bağlamda, dinin muhafazası, toplumdan fesadın giderilmesi ve adaletin tesis edilmesi amacını taşır.

İslam ceza hukukunda dinin muhafazası için alınmış birçok önlem bulunmaktadır. Şari' tarafından birtakım ilimlerin kadın olsun erkek olsun herkese farz kılınmasından insanlara dinin ulaşması amacıyla yapılan cihada kadar birçok örnek bulabiliriz ancak bu ilkenin korunmasına yönelik kurallarının en belirgin halini, İslam hukukunda irtidad (dinden dönme) suçunda görebiliriz. Zira irtidad suçu, dinin korunması ilkesini doğrudan ilgilendiren, kaynaklarda ve uygulamada geniş tartışmalara konu olmuş önemli bir meseledir. Bu sebeple İslam ceza hukukunda dinin korunma ilkesini irtidad suçu özelinde ele almayı uygun bulduk.

İrtidad (ridde), sözlükte "dönmek" kökünden gelir.²⁷ Hukuki olarak ise, esasen Müslüman olan veya sonradan İslam dinini kabul etmiş bulunan bir şahsın bilahare dönüp başka bir dine intisap etmesi veya hiçbir din ile mukayyed bulunmayıp inkâr-ı mahza sapmasıdır.²⁸

²⁵ İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/1 (2003), 167.

²⁶ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Makasidü's-şerîa el-islâmiyye*, 3/140–143.

²⁷ Bahriye Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2006), 98.

²⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985), 4/5.

İrtidad, sadece içsel bir düşünce veya niyetle değil²⁹, söz (elfaz-ı küfür) veya fiil (hareketlerle irtidad) ile dışa vurulduğunda suç teşkil eder. Suçun maddi unsuru için bir fiilin (söz veya hareket) var olması, ferdi veya umumi bir menfaatin ihlal edilmesi gerekir. Bununla beraber delilik, uyku gibi durumlar irtidadı geçersiz kılar. Hanefi hukukçulara göre sarhoşun bu haldeki fiili de irtidad sayılmaz.³⁰ Buluş çağına ermiş olmak da şarttır.³¹ Zorlama (ikrah) altında yapılan irtidad geçerli sayılmaz ve cezayı gerektirmez.³²

İslam ceza hukukunda dinin korunmasını bahsinin daha iyi anlaşılabilmesi için İslam hukukundaki cezalar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. İslam ceza hukukunda suçlar genel olarak dörde ayrılır: kısas, diyet, had ve ta'zir.³³

Kisas: Kasten adam öldürme ve müessir fiil suçlarında suçlunun işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır.³⁴

Diyet: İslâm hukukunda adam öldürme ve yaralamalarda mağdur tarafa ceza ve kan bedeli olarak ödenen mala denir.³⁵

Had: Allah hakları (Hukukullah) olarak görülen ve miktarı, şekli Kur'an ve sünnette (nass) kesin olarak belirlenmiş cezalardır.³⁶ Bu cezalarda artırma, eksiltme veya af söz konusu değildir. Örnekleri arasında zina, hırsızlık, içki içme gibi suçlar yer alır.³⁷

²⁹ Nitekim Hz. Peygamber “Allah Teala ümmetimin içinden geçirdiklerini dilleriyle konuşmadıkları ve işlemedikleri müddetçe bağışlar.” buyurmuştur. (Buhârî, “Hiyel”, 6; Müslim, “İman”, 58; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 15.)

³⁰ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr alâ metni tenviri'l-ebsâr* (Hâşiye), (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1987), 3/287.

³¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 3/285.

³² Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, 30 Cilt, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 10/123. Ayrıca bk. en-Nahl 16/106.

³³ Kısas ve diyet cezaları, had cezalarının alt başlığı olarak değerlendirilebilir.

³⁴ Şamil Dağcı, “Kısas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/488-494.

³⁵ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/474-479.

³⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 3/187.

³⁷ E. Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk* (İstanbul: Arı Sanat, 2008), 365.

Ta'zir: Yaptırımı belirlenmeden yasaklanan fiiller için uygulanan ve miktarı, şekli devlet başkanının (ulu'l-emr) veya hâkimin takdirine bırakılmış cezalardır. Ta'zir cezalarında hakim af uygulayabilir veya miktarında farklı icthadlarda bulunabilir.³⁸

İrtidat suçunun ise had mi yoksa ta'zir mi olduğu, İslam hukukçuları arasında temel bir tartışma konusudur. Klasik fıkıhçılar, genellikle irtidadı had cezası kapsamında değerlendirmiş ve ölüm cezasını kesin görmüşlerdir. Bu görüşü savunanlar, cezanın sabit oluşu ve değişmezliği vurgusunu yaparlar.³⁹

Çağdaş İslam hukukçuları ve bazı klasik fakihler, irtidat cezasının devlet başkanının takdirine bağlı olduğunu ve zaman ve zemine göre değişebileceğini savunarak riddenin had suçu olmasına karşı çıkmışlardır.⁴⁰ Bu görüşe göre, Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin dönemindeki uygulamalar, irtidatın sadece din değiştirmeye sınırlı kalmayıp, yeni kurulmakta olan dini-toplumsal yapı ve siyasi birlik üzerinde tehdit oluşturduğu idari-siyasi bir takdir olarak değerlendirilmiştir.⁴¹ Hz. Ömer'inde (ra.) irtidat edenlere hapis cezası teklif etmesi⁴² bu suçun ta'zir kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Bu hususta ele alınan ayet-i kerimelere şu ayetler örnek verilebilir.

*“Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.”*⁴³

Bakara suresindeki bu ayet-i kerimenin imandan sonra küfre gidenlerin amellerinin hem dünya da hem de ahirette boşa gideceğini vurgulanmaktadır. Bazı müfessirler, bu ayetteki

³⁸ Tuncay Başoğlu, “Ta‘zîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/198-202.

³⁹ Mehmet Âkif Aydın, *İslâm Hukuku*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 195.

⁴⁰ Halil Cin – Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, (Konya: Sayram Yayınları, 2011), 232.

⁴¹ Ali Bardakoğlu, “Had”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/547-551.

⁴² Yûsuf el-Karadâvî, *el-Halâl ve 'l-harâm fî 'l-islâm*, çev. Mustafa Varlı, (Ankara: Fecr Yayınları, 1993), 261.

⁴³ el-Bakara 2/217.

"dünyada amellerin boşa gitmesi" ifadesini, mürtedin yakalandığında öldürülmesi, evliliğinin ve miras hakkının düşmesi gibi dünyevi yaptırımlar olarak yorumlamışlardır.⁴⁴

Fetih Suresinde⁴⁵ "*Onlarla savaşırsınız ya da Müslüman olurlar.*" ifadesi, bazı İslam hukukçuları tarafından dinden dönenlerle savaşmaktan başka alternatif olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁶

"*Dinde zorlama yoktur.*"⁴⁷ ayeti hakkında ise birçok müfessir tarafından kalbe İslam'ın silah zoruyla sokulamayacağı, insanın İslam'a girmeye zorlanamayacağı ve hatta dinden çıkmak istemesi durumunda zorla dinde tutulamayacağı şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁸ Ancak bu ayetin insanları İslam'a zorla davet etme hususu ile alakalı olup irtidat eden Müslümanları kapsamadığını savunanlarda olmuştur.⁴⁹

Konuyla alakalı birçok hadis-i şerif de bulunmaktadır.

"Dinini değiştireni öldürün"⁵⁰ hadisi, irtidat edenlere ölüm cezası uygulanmasının temel dayanağı olarak kabul edilmiştir. Muaz b. Cebel'in, bu hadisi delil göstererek dinden dönen bir kişiyi öldürdüğü rivayet edilmektedir.⁵¹

Diğer bir hadiste ise, "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Resülü olduğuma şahitlik yapan hiçbir Müslümanın kanı helal değildir. Ancak şu üç kişi müstesna: Zina eden evli, bir başkasını kasten öldüren kişi, dinini terk edip cemaatten ayrılan kişi".⁵² buyurulmaktadır. Bu hadis, irtidatın sadece dinden dönmekle kalmayıp, aynı zamanda "cemaatten ayrılma" hususundan bahsedilmesi ile alakalı bu ifadenin sadece irtidat etmek

⁴⁴ Yûsuf el-Karadâvî, "İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişimler ve Tehdit Boyutu," çev. Osman Güner, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 260.; Nişâbü'rî, Nizâmüddîn el-Hasan b. Muhammed, *Garâibü'l-kur'ân ve regâibü'l-furkan*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 198.

⁴⁵ el-Fetih 48/16.

⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/98.

⁴⁷ el-Bakara 2/256.

⁴⁸ Ali Mansûr, *eş-Şerî'a el-islâmiyye ve'l-kânûnü'd-düvelî'l-am*, (Kahire: Dârü'n-Nahda el-'Arabiyye, 1971), 247-248.

⁴⁹ Muhammed Ebû Zehre, *el-Ukûbe*, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1998), 84.; Takî el-Osmânî, *Tekmiletü fethi'l-mülhim bi-şerhi sahîhi müslim*, (Karaçi: Mektebetü Dârü'l-Ulûm, 2006), 2/187.

⁵⁰ Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Sahîh-i Buhârî), nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır. 9 cilt. (Beyrut: Dâr Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "İstîâbetü'l-Mürteddîn," 2.

⁵¹ Buhârî, "İstîâbetü'l-Mürteddîn," 2.

⁵² Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Sahîh-i Müslim), nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. (Beyrut: Dâr İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), "Kasâme," 25-26.

ile alakalı olmadığını kamu düzenini bozma ve isyan vasfıyla ilişkilendirdiğini savunanlarda bulunmaktadır.⁵³

Hız. Peygamber'in uygulamalarında farklı yaklaşımlar göze çarpmaktadır:

Medine'nin havasının iyi gelmediği gerekçesiyle biatını bozup dinden dönen ve Medine'yi terk eden bir bedeviye karşı Hız. Peygamber herhangi bir hukuki kovuşturma yaptırmamış ve ölüm hükmü vermemiştir.⁵⁴

Ukl ve Ureyne kabilelerine mensup olup Müslüman olduktan sonra dinden dönen, çobanları öldüren ve develeri çalan kişilere karşı idam cezası uygulanmıştır.⁵⁵

Yukarıda bahsi geçen olaylar, irtidadın yanında adam öldürme, gasp, hırsızlık gibi başka suçların işlenmesi durumunda ceza verildiğini göstermektedir.

Hız. Ebubekir (ra.) Döneminde Hız. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ridde (dinden dönme) hareketleri, Arap kabilelerinin eski kabilecilik anlayışına geri dönerek devlete isyan bayrağı açması, İslam'ın temel rükünlerini inkâr etmesi ve sahte peygamberlere uyması şeklinde gelişmiştir. Hız. Ebubekir, Müslüman olduğunu iddia ettiği halde zekat vermeyi reddeden kabilelerle savaşmıştır.⁵⁶ Bu savaşlar, zekatın sadece dini bir vecibe değil, aynı zamanda devletin varlığının ve kamu düzeninin bir göstergesi olarak kabul edildiğini ve bunun reddinin isyanla eşdeğer görüldüğünü ortaya koymuştur. Bu dönemdeki cezalar, genellikle sadece irtidad için değil, aynı zamanda silahlı isyan, kamu düzenini bozma, casusluk gibi siyasi suçlarla birlikte uygulanmıştır. Hız. Ebubekir'in uygulamaları, özellikle İslam devletinin kurulma ve kurumsallaşma aşamasında, dinin muhafazası ilkesinin devletin ve toplumun bekasıyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Aktardığımız ayet ve hadislerin, İslam hukukçuları tarafından farklı farklı değerlendirilmesi bu konunun şâri' tarafından net bir hükme bağlanmadığı vehmine sebep olsa da Takî el-Osmânî gibi bazı müellifler klasik dönem İslam hukukçuları arasında, irtidad eden erkeğin cezasının ölüm olduğu hususunda icma bulunduğunu ifade etmektedirler.⁵⁷ Takî el-Osmânî,

⁵³ İrfan İnce, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/88-91.

⁵⁴ Buhârî, "Ahkâm" 50; "Fedâilü'l-Medîne," 10; Müslim, "Hac" 88.

⁵⁵ Buhârî, "Muhâribîn", 16-18; "Diyât", 22; Müslim, "Kasâme", 9.

⁵⁶ Mehmet Toksarı, *İslâm Hukuku Araştırmaları*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 72.

⁵⁷ Takî el-Osmânî, *Tekmiletü fethi'l-mülhim*, 2/186-187.

Hiz. Muhammed döneminden hicri 14. yüzyıla kadar bu konuda bir ihtilaf bulunmadığını da belirtmiştir.⁵⁸

Osmanlı İmparatorluğunda da 19. Yüzyıla kadar mürtedin katli cezası uygulana gelmiş 19. yüzyılda, özellikle Tanzimat Fermanı ile birlikte, Batılı devletlerin baskısı sonucunda, Osmanlı Devleti irtidat eden Hristiyanlara karşı ölüm cezasını uygulamama veya en azından bu cezayı erteleme taahhüdü vermek zorunda kalmıştır.⁵⁹ Bu dönemdeki uygulamalar, çoğunlukla diplomatik mücadelelerin ve devletin içinde bulunduğu çaresizliğin bir tezahürü olarak kabul edilmiş⁶⁰, ancak hukuken irtidatın ölüm cezası gerektiği fikhî görüşü değişmemiştir.

Takî el-Osmânî'nin bahsettiği icmanın mahiyeti ve kapsamının, sahabe dönemindeki ridde savaşlarının, sadece dinden dönme değil, aynı zamanda isyan (bağy) suçu içerdiği gerekçesiyle bu icmanın delil değeri üzerinde de farklı görüşler mevcuttur.⁶¹ Nitekim Hanefî İslam hukukçuları mürtedin katli hususunda sadece erkeğe nihai olarak ölüm cezasını öngörürken kadının idam ile cezalandırılmasını uygun bulmazlar. Bunun gerekçesi olarak ise kadınların muharib (savaşçı) olmamalarını zikrederler.⁶² Bu görüşlerden yola çıkılarak özellikle günümüz İslam hukukçuları her dinden dönen kimsenin değil de Müslümanların aleyhine çalışan, düşmanlıkta ileri giden ve İslam aleyhinde propaganda yapan kimselerin öldürülebileceğini söylemektedirler. Kaldı ki mürtedin katlini had cezası değil de ta'zir cezası olarak gören İslam hukukçuları da bulunmaktadır.⁶³ Bu görüşe göre mürtedin katli Allah Teala tarafından konulan bir ceza olmayıp hâkimin takdirine bırakılmış bir ceza türüdür.

Dinden irtidat eden kimselerin, had veya ta'zir gerektirecek herhangi bir suç teşkil etmeyeceğini savunan çağdaş İslam hukukçuları bulunsa da⁶⁴ yapılan bu tartışmaların

⁵⁸ Takî el-Osmânî, *Tekmilâtü fethi'l-fülhim*, 2/186-187.

⁵⁹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Mebusan (MM), 1825, Lef 5.(naklen Mehmet Ali Özçelik, *Osmanlı Ceza Hukuku*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 358).

⁶⁰ Mehmet Ali Özçelik, *Osmanlı Ceza Hukuku*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 357.

⁶¹ İnce, "Ridde" 35/88-91.

⁶² Burhâneddîn el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1326/1908), 4/275.

⁶³ Selim Sarıtaş, *İslam Ceza Hukukunda Had ve Tazir Cezaları Bağlamında İrtidat Cezasının Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 226.

⁶⁴ Selim Sarıtaş, *İslam Ceza Hukukunda Had ve Ta'zir Cezaları Bağlamında İrtidat Cezasının Tahlili*, 217.

geçmişteki icmaya ve sağlam delillere dayanıp dayanmadığı konusunda da ciddi eleştiriler mevcuttur. Bu konuda ciddi bir çalışma yapan Selim Sarıtaş şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Müslümanların gerilemeye başladıkları Tanzimat döneminde bile Batı’nın fikirleri henüz daha bütün alanlara ve toplumun her kesimine sirayet etmediğinden ulemâ ve ümerâ irtidad meselesinde etkilenmemiş ve kadim fukahanın çizgisini koruyabilmişlerdir.”⁶⁵

İslam hukukçularının mütalaaları göz önünde bulundurulduğunda zarûrât-ı hamsenin en başında yer alan dinin muhafazası ilkesinin İslam hukukunda ne kadar mühim olduğu ortadadır. Bireylerin dünya ve ahiret saadatinin muhafazasının önemine binaen getirmiş olduğu ağır cezalar bunun göstergesidir. Bu cezaların had veya ta’zir cezası olup olmamasına yönelik yapılan derin ve teknik tartışmalar, İslam’ın dinin korunmasına gösterdiği değerin önünde bir perde olmamalıdır. İslam, toplumun dinini muhafaza edebilmek adına bu tür caydırıcı cezaları uygulamayı uygun görmüştür.

1.3.2. Can

Canın korunması ilkesi, Allah Teala’nın ısrarla üzerinde durduğu bir husustur. Kur’an’ı Kerim’de, “*Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın. Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.*”⁶⁶ buyurulmuştur. Böylece, yaşama hakkı Allah (c.c.) tarafından daha anne karnında iken güvence altına alınmaktadır.

İnsan hayatının Allah (c.c.) katında ne kadar değerli olduğu ayet-i kerimede şöyle aktarılır: “*Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.*”⁶⁷ Bu ayette haksız yere bir cana kıymak, bütün insanlığı öldürmeye denk görülürken; bir hayatı kurtarmak, bütün insanlığı kurtarmaya denk tutulmaktadır.

Hz. Peygamber de (sav) veda hutbesinde, “*Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl bir mübarek şehir ise*

⁶⁵ Selim Sarıtaş, *İslam Ceza Hukukunda Had ve Ta’zir Cezaları Bağlamında İrtidad Cezasının Tahlili*, 282.

⁶⁶ el-İsrâ 17/31.

⁶⁷ el-Mâide 5/32.

*canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur.”*⁶⁸ buyurarak insan canının mukaddes olduğunu ve korunması gerektiğini vurgulamıştır.

1.3.2.1. İslam Ceza Hukukunda Canın Korunması

Canın korunması ilkesi, İslam hukukunun en öncelikli ve vazgeçilmez değerlerden biridir. Nitekim Allah (c.c.) Kur'an- Kerim'de bir cana kıymanın cezasından bahsederken hem dünya hem de ahirete yönelik cezalardan bahsetmiştir. *“Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”*⁶⁹ ayet-i kerimesi ahirete yönelik cezalardan bahsederken *“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı.”*⁷⁰ ayetiyle insan canına kastetmenin dünyadaki cezasına değinmektedir.

İslam'ın canın muhafazasına verdiği bu önem fıkhnın ilk teşekkül dönemlerinden itibaren ibadet, muamelat ve ukubat gibi çeşitli alanlardaki pek çok hükmün temelini oluşturmuştur. İslam ceza hukukunda kısas ve diyet cezaları çerçevesinde canın nasıl muhafaza edildiğini görmek açısından yeterli olacaktır.

Kisas, kasten adam öldürme veya müessir fiillerde suçlunun işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır.⁷¹ İslam hukukunda kısas, insan hayatını ve vücut bütünlüğünü güvence altına almayı hedefleyen temel bir müeyyidedir. Rabbimiz, haksız yere adam öldürmeyi büyük günah saymış ve kisası bu tür kasıtlı fiillerin karşılığı olarak belirlemiştir.⁷²

Kisasın uygulanabilmesi için ise failin mükellef ve hür iradeye sahip olması, fiilin kasten işlenmiş olması gibi şartlar aranır. Ancak kısas cezası, af, sulh, failin ölümü, akıl hastalığı gibi durumlarda düşebilir. Af durumunda, İslam hukukçuları arasında kısas ve diyet talebinden daha faziletli olduğu konusunda icma vardır.⁷³

⁶⁸ Buhârî, “İlim”, 9; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muḥammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, thk. Muḥammed Fuâd Abdülbâkî, 2 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), “İkâme”, 78.

⁶⁹ en-Nisa 4/93.

⁷⁰ el-Bakara 2/178.

⁷¹ Dağcı, “Kisas”, 25/488-494.

⁷² el-Bakara 2/178-179; el-İsrâ 17/33.

⁷³ Dağcı, “Kisas”, 25/488-494.

İslam hukukunda bir şahsın yanlışlıkla öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ya da maktulün velilerinin katili affederek kısas istememeleri halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya paraya ise diyet denir.⁷⁴

Rabbimiz Bakara suresinde:

*“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”*⁷⁵ buyurarak kısastan ve affedilmesi halinde diyetten açıkça bahsetmiştir. Bununla beraber Nisa suresinde hataen işlenen cinayet suçları için de diyet yükümlülüğünden bahsetmiştir.⁷⁶

Kisas ve diyet, canın korunması ilkesinin muhafazası adına önemli bir işlev görür. Bu caydırıcı cezalar insanların keyfi ve sorumsuz davranışlarının önüne geçer. Canın korunması ihlal edildiğinde, kısas mümkün olmadığında veya feragat edildiğinde, mağdur tarafın kaybını telafi etmek ve toplumsal barışı sağlamak için diyet ödenir.

Diyet miktarında farklılıklar mevcut olmakla beraber bu miktar insan hayatının değerine binaen azımsanmayacak kadar çoktur. Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde 100 deve⁷⁷ veya belirli miktarda altın, gümüş⁷⁸, koyun, sığır⁷⁹ gibi mallar olarak belirlendiği görülür. Diyetin ödenme şekli, mirasçılar ve âkile (kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen şahıslar topluluğu.⁸⁰) arasındaki sorumluluk paylaşımı da diyetin sosyal güvenlik ve tazminat yönünü güçlendirir.

⁷⁴ Bardakoğlu, “Diyet”, 9/474-479.

⁷⁵ el-Bakara 2/178.

⁷⁶ en-Nisâ 4/92.

⁷⁷ Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. Îsâ, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 5 Cilt, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1964), “Diyât”, 1.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Diyât” 16; Ebû Abdurrahân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülgaffâr Süleymân el-Bündârî – Seyyid Kisrevî Hsan, 12 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), “Kasâme”, 33.

⁷⁹ Şeyh Nizâm ve heyet, *el-Fetâvâ'l-hindiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), 6/24; Kemâlüddîn İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr li'l-aciz el-fakîr*, (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1913), 8/302-303.

⁸⁰ Hamza Aktan, “Âkile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/248-249.

Bu miktar hakkında rivayetlerde 100 deve olarak belirtildiği gibi, 1000 dinar altın veya 12000 dirhem gümüş, 200 sığır, 2000 koyun şeklinde de geçer.⁸¹ Tüm bu azımsanmayacak derecede yüksek diyet bedelleri İslam'ın insan hayatına ne kadar değer verdiğini gözler önüne sermektedir.

İslam hukukunda canın korunması ilkesi, kısas ve diyet müeyyideleri aracılığıyla somutlaşır. Kısas, kasıtlı saldırılara karşı caydırıcı ve adil bir karşılık olarak canın dokunulmazlığını sağlarken; diyet, kısasın uygulanamadığı veya feragat edildiği durumlarda mağduriyetin giderilmesini ve toplumsal uzlaşmayı temin eder. Her iki müeyyide de, İslam hukukunun temel amacı olan insan onurunu ve yaşam hakkını koruma gayesini yansıtır. Bu bağlamda, kısas ve diyet, sadece hukuki cezalandırma araçları olmakla kalmaz, aynı zamanda canın korunması ilkesinin ahlaki ve sosyal boyutlarını da güçlendirir.

1.3.3. Nesil

Neslin korunması, insan türünün Allah ve resulünün uygun gördüğü şekilde devam etmesi, yeni nesillerinde fitratlarının bozulmadan İslam'ın öngördüğü üstün ahlak değerlerine sahip olarak insanı insan yapan değerlerle yetiştirilmesidir. Aile kurumunun temeli ise nikâhtır. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta birçok ahkam bulunmakta olup nikah ve aile hayatı ile ilgili konulara detaylıca değinilmiştir.⁸² Dinimiz, aile kurumunu neslin devamının sağlanmasında olmazsa olmaz bir unsur olarak görür. Kur'an-ı Kerim, bekârların evlendirilmesine böylelikle toplumsal yapının güçlendirilmesine yönelik çağrıda bulunur; eğer maddi sıkıntı söz konusu ise Allah'ın lütfu ile bu durumun telafi edileceği vurgulanır: *“Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.”*⁸³

Hz. Peygamber de (sav.) evliliğin kendi sünnetini olduğunu sıklıkla ifade buyurmuş ve sık sık evliliğe teşvik etmiştir. Evliliğin dinin muhafazasında önemli bir etken olduğunu belirterek evlenen kişinin dininin öbür yarısını tamamlamış olacağını ifade etmişlerdir.⁸⁴

⁸¹ Ebû Dâvûd, “Diyât”, 18, 20.

⁸² en-Nûr 24/32; en-Nahl 19/72; el-Bakara 2/187; en-Nisâ 4/35.

⁸³ en-Nûr 24/32.

⁸⁴ Buhârî, “Nikâh”, 1, 3; Müslim, “Nikâh”, 5; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 4.

Yine bu minvalde, “Ey gençler sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin.”⁸⁵ hadisi, evlilik teşvikinin en somut örneklerinden biri olarak öne çıkar.

İslam hukuku, ailenin kurulmasının yanı sıra aile kurumunun korunması ve devamlılığının sağlanmasına da büyük önem atfeder. Kur’an’da “*Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*”⁸⁶ ifadesiyle, aile yapısının muhafazasına yönelik uyarı yer alır. Bu bağlamda, anne ve babaların çocuklarını her türlü tehlikeden koruma, onlara nitelikli terbiyeyi ve eğitimi aktarma görevleri ön plana çıkmaktadır. Zira çocuğun kurtuluşu ve topluma kazandırılması, ona verilecek eğitimle mümkündür. Hz. Peygamber (sav.) “Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir miras bırakamaz”⁸⁷ hadisiyle, ebeveynlerin çocuklarına olan eğitim yükümlülüğüne işaret eder.

Çocukların aile içindeki görev ve sorumluluklarının yerine getirmesi de nesli muhafazası kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim, Kur’an-ı Kerim, Allah’a imanının hemen ardından ana ve babaya karşı saygı gösterilmesini ve iyi davranılmasını emreder. Kur’an’ın “*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa kendilerine «öf!» bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.*”⁸⁸ ifadesi bunu göstermektedir. Hz. Peygamber (sav.) ise, anne ve babaya iyi davranmanın, Allah katında en değerli amel olduğuna işaret ederek, “Allah’ın rızası anne-babanın rızasındadır.”⁸⁹ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber de (sav.) çocukların anne ve babalarına saygılı davranmaları gerektiğini öğütler. O, Allah (c.c.) katındaki en önemli amellerden birinin anne babaya iyilik etmek olduğunu bildirir.⁹⁰ Başka bir hadisinde, büyük günahları belirtirken Allah’a (c.c.) ortak koşmadan sonra anne babaya asi olmanın geldiğini belirtir.⁹¹

⁸⁵ Buhârî, “Nikâh”, 3.

⁸⁶ et-Tahrîm 66/12.

⁸⁷ Tirmizî, “Birr”, 33.

⁸⁸ el-İsrâ 17/23.

⁸⁹ Tirmizî, “Birr”, 3.

⁹⁰ Buhârî, “Edeb”, 1.

⁹¹ Müslim, “İman”, 143-144.

1.3.3.1. İslam Hukukunda Neslin Korunması

Allah Teâlâ insanları kadın ve erkek olarak yaratmış ve birbirlerinin eksikliklerini gidermeleri üzere farklı özellikler bahşetmiştir. İnsanların dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilmeleri için bu yaratılış biçimine uygun yaşamaları, kendilerini muhafaza etmeleri ve nesillerini korumak için çaba sarf etmeleri vazifelerinden biridir. Neslin korunması, insanlığın onuruna ve haysiyetine zarar veren cinsel sapkınlıklara, ilişki türlerine ve zararlı alışkanlıklara engel olmakla birlikte bireyin bedensel ve zihinsel olgunlaşmasını, aile içi mutluluğunu ve toplumsal huzurun oluşmasını sağlar. Bu ilke, insanların soy ve nesep karmaşasına düşmesini engeller ve temiz bir aile yapısının devamlılığını temin eder.

İslâm hukuku, başta neslin korunmasını sağlamak olmak üzere mezkur faydaları kazandırmak amacıyla çeşitli dini, ahlaki ve hukuki tedbirler öngörmüştür ki bunların başında nikâh gelmektedir.

Nikâh, İslâm'da neslin korunmasının temelidir ve meşru bir aile kurmanın yegâne yoludur. Kur'an-ı Kerîm, gayrimeşru ilişkileri yasaklayarak⁹² insanları evliliğe teşvik etmiştir.⁹³ Evlilik, eşlerin birbirleriyle huzur bulmasını,⁹⁴ çocuk sahibi olmasını⁹⁵ ve kötülüklerden korunmasını sağlar.⁹⁶ Hz. Peygamber de evlenmeye gücü yetenleri evliliğe teşvik etmiş, evlenmenin gözü haramdan ve ferci daha çok koruyacağını belirtmiştir.⁹⁷

İslâm hukuku, neslin bozulmasına yol açan cinsel sapkınlıklara ve nesep karmaşasına sebep olabilecek uygulamalara karşı kesin yasaklar getirmiştir. Bu yasakların toplum tarafından kesinkes sakınılması içinde bu minvalde caydırıcı cezalar uygulamıştır.

İslam'ın nesli korumak adına ısrarla üzerinde durduğu yasaklardan birisi zinadır. Zina, evlilik dışı meşru olmayan cinsel birleşme olarak tanımlanır.⁹⁸ Nesep karmaşasına, aile hayatının bozulmasına, birey ve toplumun ahlaki yapısının tahrip edilmesine neden olan

⁹² el-İsrâ 17/32.

⁹³ en-Nûr 24/32.

⁹⁴ er-Rûm 30/21.

⁹⁵ el-Furkân 25/74.

⁹⁶ en-Nisâ 4/25.

⁹⁷ Buhârî, "Nikâh", 3.

⁹⁸ Orhan Çeker, "Hünsa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/491-492.

çirkin bir davranıştır.⁹⁹ Kur'an-ı Kerîm, zinayı şirk ve adam öldürme gibi büyük günahlar arasında sayarak yasaklamıştır.¹⁰⁰

Zina suçu için Kur'an ve sünnette belirli cezalar (hadler) öngörülmüştür. Muhsan (evli) olanlara recm (taşlayarak öldürme)¹⁰¹, muhsan olmayanlara (bekâr) ise yüz celde (sopa)¹⁰² ve bazı mezheplere göre bir yıl sürgün cezası uygulanır.¹⁰³

İslam hukukçuları arasında zina edenler için yüz celde cezası uygulanması hususunda herhangi bir ciddi ihtilaf yoksa da recm konusunda ilk dönem İslam hukukçuları ile modern İslam hukukçuları arasında ciddi ihtilaflar bulunmaktadır.¹⁰⁴ Dört mezhebe bağlı İslam hukukçuları recm cezasının sübutu hususunda hem fikirdirler.¹⁰⁵ Recm cezası hakkındaki tafsilat çok fazla olduğu için detaya girmeyerek dört mezhebin ittifak ettiği görüşü almak ile yetindik. Nitekim recm konusunda başta nesh olmak üzere her biri ayrı müstakil konular bulunmaktadır.

Zinanın ispatı için ikrar (dört defa tekrar edilmesi gerekli görülür) veya dört erkek şahidin tanıklığı gibi ağır şartlar aranır. Şüphe durumunda ceza düşer.¹⁰⁶ Hatta yeterli şahit ve delil bulunmadığı durumlarda müddeiye cezai yaptırım uygulanır. Bu hususta Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır:

*“Kadınlarınızdan zina edenlere karşı, içinizden dört şahit getirin...”*¹⁰⁷

*“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun...”*¹⁰⁸

⁹⁹ Türkiye Diyanet Vakfı, *İlmihal II: İslâm ve Toplum*, 21. Baskı, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 129.

¹⁰⁰ el-Furkân 25/68; el-Mümtehine 60/12.

¹⁰¹ Buhârî, “Hudûd”, 21, 30-32; Ebû Dâvûd, “Hudûd,” 23-25.

¹⁰² en-Nûr 24/2.

¹⁰³ Hüseyin Esen, “Zina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440-444.

¹⁰⁴ Hüseyin Esen, “Zina”, 44/440-444.

¹⁰⁵ Serahsî *el-Mebsût*, 9/36,37.

¹⁰⁶ Vehbe b. Mustafa *el-Fıkhu'l-islâmî ve edilletühû*, (Dimeşk: Dârü'l-Fikr, 1985), 6/56-57.

¹⁰⁷ en-Nisâ 4/15.

¹⁰⁸ en-Nûr 24/4.

“Bu iddialarına dört şahit getirselers ya! Bu sayıda şahit getiremiyorlarsa onlar, Allah (c.c.) nezinde yalancıların ta kendileridir.”¹⁰⁹

Zinaya benzemekle birlikte yapılan tanımlamalar¹¹⁰ sonucu tanımın dışında kalan diğer yasaklardan biri de çeşitli cinsel sapkınlıklardır. İslâm, fıtrata uygun cinsel yönelim olan kadın ve erkek arasındaki meşru evliliği esas alır. Bunun dışındaki cinsel sapkınlıklar yasaklanmıştır.

Hz. Peygamber “Ümmetim için en çok korktuğum şeylerden birisi Lut kavminin davranışdır”¹¹¹ buyurmuştur.

Bugün çeşitli film, dizi ve oyunlarda sıklıkla karşılaştığımız eşcinsellik (homoseksüellik, lezbiyenlik) bunlardan biridir. Eşcinsellik, cinsel ve duygusal ihtiyaçları gidermek için aynı cinsten kişilere yönelmek anlamına gelir.¹¹² Hem cinslerin cinsel ilişkide bulunması şeklinde de ifade edilir.¹¹³ Kur'an-ı Kerîm, Lût kavminin helakini örnek göstererek eşcinselliği (livata) şiddetle kınamıştır.¹¹⁴ Erkekler arasındaki cinsel ilişki livata¹¹⁵, kadınlar arasındaki cinsel ilişki ise sihâk¹¹⁶ (lezbiyenlik) olarak adlandırılır. Bu sapkınlıklar neslin devamına ve aile yapısına en büyük zararı vermektedir. İslâm hukukçuları, eşcinsel ilişkilerin büyük günah olduğu ve ceza gerektirdiği konusunda görüş birliği içindedir.¹¹⁷ Cezai yaptırımları açısından farklılıklar bulunsa da sihâk suçuna genellikle ta'zir cezası verilirken¹¹⁸, livata suçuna zina hükümleri uygulanıp uygulanmayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu çirkin fiili işleyen kimselerin gerek zina kapsamında değerlendirilerek

¹⁰⁹ en-Nûr 24/13.

¹¹⁰ Meselâ Hanefîler zinayı, “bir erkeğin aralarında nikâh bağı veya şüphesi bulunmayan bir kadınla önden cinsel birleşmesi” şeklinde tanımlamıştır.

¹¹¹ İbn Mâce, “Hudûd”, 12; Tirmizî, “Hudûd”, 24.

¹¹² Ahmet Turan, *Sınırlarda Dolaşmak: Dinlerin Eşcinselliğe Bakışı*, (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), 27.

¹¹³ Halime İnceler, “Cinsiyet Sapmaları ve Sosyal Yapımızdaki Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, sy. 23 (2011), 109.

¹¹⁴ el-A'râf 7/80-81.

¹¹⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu “Livata”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/198-200.

¹¹⁶ Salim Ögüt “Sihak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/169.

¹¹⁷ Orhan Söğüt, “Kur'an'da Neslin Korunması,” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2015), 22.

¹¹⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebîr*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 13/224.

gerek zina dışı bir suç olarak görülerek ceza alacağı hususunda ittifak bulunsa da bu cezaların had cezası mı yoksa ta'zir cezası mı olacağı konusunda mezhep içinde de dahil olmak üzere ciddi ihtilaflar bulunmaktadır.¹¹⁹

Diğer cinsel yönelimler de (biseksüellik, transseksüellik ve travestilik gibi) insanın fitratına aykırı görülmeyle birlikte, muhannes (erkeğin kadına benzemesi) ve müteraccile (kadının erkeğe benzemesi) kavramlarıyla ifade edilir.¹²⁰ İradî olarak bu tür davranışlara yönelenler Hz. Peygamber tarafından lanetlenmiştir.¹²¹ Bununla beraber çağımızda yaygınlaşan cinsiyet değiştirme operasyonları da insanların doğuştan sahip oldukları biyolojik cinsiyetlerini zaruret olmaksızın iradi olarak değiştirmeleri durumunda yasaklanmıştır. Bu ameliyatlar, Allah'ın yaratışına bir müdahale olup, sadece neslin korunmasına değil başta can ve aklın muhafazasına dahi zarar vermektedir. Tüm bu yasaklanan cinsel ilişki ve yönelimlerin dışında başta kürtaj olmak üzere¹²² taşıyıcı annelik¹²³, sperm¹²⁴ ve süt bankası¹²⁵ uygulamaları gibi güncel uygulamalar nesli ve nesebi bozmakta olup çoğu İslam hukukçusu ve teşkilatı tarafından yasaklanmış ve haram olduğu ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, İslâm hukuku, zarûriyyât-ı hamsenin bir alt başlığı olan neslin korunması ilkesine büyük önem vermiştir. Bu ilke, birey, aile ve toplumun huzur ve mutluluğunun devamlılığını sağlamanın temelini oluşturur. Neslin korunması; sahih nikâh akdiyle

¹¹⁹ Ebu Hanife'nin, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in livata hakkındaki hükümleri için bk. Serahsî, *el-Mebsut*, 9/77; İmam Burhaneddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr el-Merginani, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l mübtedî*, nşr. İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ülûmî'l İslâmiyye, (Karaçi, ts.), 4/104-105; Abdülgani el-Guneymi el-Meydani el-Dimeşki, *el-Lübab fî şerhi'l Kitab*, thk. Said Bektaş, (Beyrut: Daru'l Beşairu'l İslamiyye), 4/475. Şâfiî mezhebinin görüşleri için bk.: Mâverdi, *el-Havi'l-kebir*, 13/224; Serahsi, *el-Mebsut*, 4/77; Merginani, *el-Hidaye* 4/104; Mustafa el- Hin, *el-Fıkhu'l-menhecî alâ mezhebi'l-imam eş-Şâfiî*, 8/60-61. Mâlikî mezhebinin görüşleri için bk. Mâlik B. Enes, *Muvatta*, çev. Ahmet M. Büyükçınar, Vecdi Akyüz, Ahmet Arpa, Durak Pasmaz, Abdullah Yücel, (İstanbul: Beyan Yayınları) 4/112. Hanbelî mezhebinin görüşleri için bk. İbnu Kudâme el-Makdisî, *Umdet'ul fikhî fi'l mezhebi'l hanbelî*, nşr. Ebu Selman Abdülhakim, (Konya, Neda Yayınları), 349.

¹²⁰ Hilal Özey, "İslam Hukukunda Transseksüel veya Travesti Olmanın Hükümü," *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, sy. 51 (2019), 214.

¹²¹ Buhârî, "Libâs," 61-62; Tirmizî, "Edeb," 34; Ebû Dâvûd, "Edeb," 62.

¹²² İbrahim Tüfekçi, "İslam Hukukuna Göre Gebeliğin Sonlandırılması," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (2013), 141.

¹²³ Türkiye Diyanet Vakfı, *İlmihal 2.cilt: İslâm ve Toplum*, 21. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2013, 140.

¹²⁴ Faruk Beşer "İlkah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/115-117.

¹²⁵ İslam Fıkıh Akademisi (İslam Konferansı Teşkilatı), "Süt Bankaları," Erişim 13 Temmuz 2025, <https://iifa-aifi.org/ar/1584.html>.

kurulmuş aile yapısının muhafazası, çocuklara verilecek ahlaki ve dini eğitimle zararlı alışkanlıklardan korunmaları, ayrıca zina, eşcinsellik, cinsiyet değiştirme, kürtaj, taşıyıcı annelik, sperm bankaları ve süt bankacılığı gibi uygulamaların yasaklanması veya sıkı denetim altına alınmasıyla gerçekleştirilir. Bu önlemler, nesep karmaşasını önlemeyi, insan onurunu korumayı ve toplumsal ahlaki yapının sağlam kalmasını hedefler. Günümüzdeki dijital mecraların getirdiği tehditler ve bilhassa elektronik oyunlar karşısında ise anne ve babaların bilinçli hareket etmesi, çocuklarına doğru rehberliği sağlaması elzemdir. İslâm'ın bu konudaki emir ve yasakları, insanların dünyada ve ahirette saadete ulaşması için bir güvence sunar.

1.3.4. Mal

İslam'da her ne kadar asıl varılacak yerin yaşanılacak hayatın ahiret olduğu vurgulansa da Kur'an-ı Kerim'de "*Dünyadan da nasibini unutma.*"¹²⁶ buyruğu dünyada da Müslümanların helal yollardan rızıklarını aramalarını teşvik etmektedir.

Hz. Peygamber (sav.), "*Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl bir mübarek şehir ise canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur.*"¹²⁷ buyurarak helalinden kazanılan mal ve mülkün dinen mukaddes olduğunu vurgulamıştır. Yine "*İnsan, elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir.*"¹²⁸ buyurarak el emeği ile kazanmanın öneminden bahsetmiştir.

Dinen kutsal ve değerli olan insanların kazandığı bu malları, harcadıkları emek ve çabaları korumakta hayatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Allah (c.c.) hiçbir sahada dini eksik ve noksan bırakmadığı gibi bu hususta da Kur'an'da birçok hüküm bulunmaktadır. Mirasla hükümlerinin yer alması¹²⁹, ticari ilişkilerin düzenlenmesi¹³⁰ haksız yollardan mal

¹²⁶ el-Kasas 28/77.

¹²⁷ Buhârî, "İlim," 9; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî, 2 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), "İkâme," 78.

¹²⁸ Buhârî, "Büyû", 15.

¹²⁹ en-Nisâ 4/7-8, 11-12, 176.

¹³⁰ el-Bakara 2/275, 282-283.

edinmenin yasaklanması¹³¹ ve mala karşı işlenen suçların cezalandırılması¹³² gibi ayetler bunun en bariz göstergesidir.

Kişilerin emek vererek edindikleri bu malları muhafaza etmek adına rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de "*Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin.*"¹³³ buyurarak birtakım nehiyler getirmiş ve insanın sosyal ve iktisadi birçok alanda nasıl davranması gerektiği göstermiştir. İslam'da faiz, hırsızlık, karaborsacılık, kumar, gasp ve benzeri yollardan gelir elde etmek haram kılınmış ve çeşitli cezai yaptırımlar öngörülmüştür. Aşağıda bu cezai yaptırımların bir kısmına değinilerek konu daha da detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

1.3.4.1. İslam Hukukunda Malın Korunması

Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de insanların mallarını muhafaza etmek için kişilerin birbirlerinin mallarını batıl yollarla elde etmeyi yasaklamıştır. Elbette batıl yollar çok çeşitlidir. Ancak kolay yoldan mal elde etmeyi sağlayan ve akla ilk gelen batıl yollardan birisi de hırsızlıktır.

Hırsızlık, Arapça'da "sirkat" kelimesiyle ifade edilir ve "başkasına ait bir malı gizlice alma, çalma" anlamına gelir.¹³⁴ Hırsızlık, İslam ceza hukukunda Kur'an ve sünnette cezai müeyyidesi belirlenmiş had suçları grubunda yer alır. Kur'an-ı Kerim, hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerinin kesilmesi gerektiğini açıkça belirtir: "*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin! Allah daima üstündür, hikmet sahibidir*"¹³⁵

Hz. Peygamber (sav.) de hırsızlık suçunu işleyen soylu bir kadının affedilmesi yönündeki isteğe karşı çıkarak, geçmiş ümmetlerin helak olmasının sebeplerinden birinin cezaların sadece fakir ve zayıflara uygulanması olduğunu belirtmiş ve "Allah'a yemin ederim ki eğer

¹³¹ el-Bakara 2/188, 279; en-Nisâ 4/10, 29.

¹³² el-Mâide 5/33, 38.

¹³³ el-Bakara 2/188.

¹³⁴ Ali Bardakoğlu "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/384-396.

¹³⁵ el-Mâide 5/38.

hırsızlık yapan Muhammed'in kızı Fâtıma olsaydı onun da elini keserdim." ¹³⁶ buyurarak kanun önünde eşitlik ilkesini vurgulamıştır.

Binaenaleyh, bu cezai uygulamalar her hırsızlık vakası için değil belirli şartlar altında uygulanmaktadır. Hırsızlık suçunun had cezasını gerektirecek şekilde oluşabilmesi için belirli şartlar aranır:

- **Gizlice Alınması:** Malın muhafaza altında olduğu yerden gizlice alınması esastır.¹³⁷ Aşikâre zorla alma veya emanet malı geri vermeme hırsızlık değil, başka suçlardır.¹³⁸

Hz. Peygamber de (sav.) “Aşikâre zorla alan, aşikâr surette kapıp kaçan ve emanetindekini çalan üzerine kesme yoktur.”¹³⁹ buyurmuştur.

- **Malın Değeri (Nisab):** Çalınan malın belirli bir değere ulaşması gerekir. Hanefiler göre bu miktar en az 1 dinar (4.25 gr. altın) veya 10 dirhem (yaklaşık 30 gr. gümüş) olmalıdır. Daha az değerdeki bir malın çalınmasından dolayı had cezası uygulanmaz.¹⁴⁰

İbn Abbas'tan (ra.) gelen bir rivayette, Hz. Peygamber bir dinar veya on dirhem olan değerinde olan bir kalkanın çalınması dolayısıyla bir adamın elini kesmiştir.¹⁴¹ demiştir.

İbn Mes'ud'tan (ra.) gelen bir rivayette ise “Elin kesilmesi durumu bir dinar veyahut on dirhemde olur.” buyurulmuştur.¹⁴²

Yine Hz. Muhammed “On dirhemden aşağısında kesme yoktur.” buyurmuştur.¹⁴³

¹³⁶ Buhârî, “Enbiyâ”, 54; “Hudûd”, 12; Müslim, “Hudûd”, 8-9; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 4.

¹³⁷ Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Külliyyatı Kamu Hukuku*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011), 1/526.

¹³⁸ Bardakoğlu “Hırsızlık, 17/384-396.

¹³⁹ Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, (Riyad: Dârü'l-Muğnî, 2000), “Hudûd”, 8; Tirmizî, “Hudûd”, 18.

¹⁴⁰ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmiu's-sağir*, thk. Nizâr Hammâd, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 296.

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 499.

¹⁴² Tirmizî, “Hudûd”, 142.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), “Hudûd”, 204.

Maliki mezhebi diğer rivayetlere dayanarak¹⁴⁴ nisabı 3 dirhem olarak belirlerken Şafii hukukçular bir başka rivayete dayanarak¹⁴⁵ çeyrek dinar olarak kabul eder.

- **Malın Mütakavvim Olması:** Çalınan şeyin hukuken mal ve mütakavvim, yani İslam tarafından kullanılmasına izin verilen değerli bir mal olması şarttır.¹⁴⁶ Şarap, domuz eti gibi Müslümanlar için gayr-i mütakavvim sayılan malların çalınması had cezası gerektirmez. Ancak Gayr-i Müslimlerin elindeki bu malların çalınması durumunda tazmin gerekebilir.¹⁴⁷
- **Hırz Altında Olması:** Malın koruma altında (hırz) iken alınmış olması önemlidir. Hırz, malları korumak için hazırlanmış ev, dükkân, kasa gibi yerler olabileceği gibi, bekçi ile de sağlanabilir. Bir yere girmesine izin verilen kimsenin oradan mal çalması veya mahrem hısımların birbirinin malını çalması durumunda had uygulanmaz, çünkü bu durumlarda hırz şartı tam gerçekleşmiş sayılmaz.¹⁴⁸
- **Suç İşleme Kastı:** Failin başkasına ait olduğunu bilerek ve sahiplenme maksadıyla malı çalması gerekir. Açlık gibi etkenlerle işlenen hırsızlıkta kasıt unsuru tam gerçekleşmemiş sayılabilir.¹⁴⁹
- **Başkasına Ait Olması:** Çalınan malın başkasına ait olması ve hırsızın bu malda bir mülkiyet veya hak şüphesinin bulunmaması gerekir. Mesela Beytü'l maldan bir şey çalan adama had cezası uygulanmaz.¹⁵⁰

Hırsızlıktan farklı olarak gaspın hüküm ve unsurları farklıdır. Gasp, başkasına ait bir malı zor kullanarak alma anlamına gelen fıkıh terimidir.¹⁵¹ İslam hukukunda gasp, mala karşı işlenen bir suç olup tazmini gerektirir. Gasp edilen malın, hukuksal durumu değişime uğramamışsa sahibine aynen iade edilmesi gerekir. Değişime uğramış veya itlaf edilmişse

¹⁴⁴ Buhârî, “Hudûd”, 13; Müslim, “Hudûd”, 6.

¹⁴⁵ Buhârî, “Hudûd”, 13; Müslim, “Hudûd”, 2.

¹⁴⁶ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhamîd İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, (Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1912), 4/229.

¹⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/257.

¹⁴⁸ Bardakoğlu “Hırsızlık, 17/384-396.

¹⁴⁹ Bardakoğlu “Hırsızlık, 17/384-396.

¹⁵⁰ Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Külliyyatı Kamu Hukuku*, 1/526.

¹⁵¹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm*, (Riyad: Dârü Âlem'il-Kütüb, 2003), 2/479.

tazmin edilmesi zorunludur.¹⁵² Gasp suçunu işleyen kimse, ayrıca hâkim tarafından dayak, hapis gibi ta'zir cezaları ile cezalandırılır.¹⁵³

İslam'da malın korunmasına dair bir diğer yasak ise kumardır. Kumar, Arapça'da "meysir" kelimesiyle ifade edilir ve kolaylıkla, zahmetsizce mal elde etmek anlamına gelir.¹⁵⁴

Rabbimiz, Kur'an-ı Kerim, kumarı şarapla birlikte kınamış ve kesin bir yasaklama getirmiştir:

*"Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından büyüktür".*¹⁵⁵

*"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve şans okları birer şeytan işi pisliktir. Onlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, şarap ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak istiyor. Artık -bunlardan- vazgeçtiniz değil mi?"*¹⁵⁶

Kumarın yasaklanmasının hikmetleri arasında başta haksız kazancı engellemek olmaz üzere, Müslümanlar arasında kin ve düşmanlığa sebebiyet vermemek, boş malayani işlerden alıkoymak, ekonomik ve ailevi sorunları azaltmak ve bağımlılıklar ile aklı meşgul etmemek olmak üzere birçok madde sayılabilir. Bu sebeple kumarı yasaklamak sadece malın korunmasını değil birçok zarûriyyâtın korunmasını da sağlar.

Tüm bu zararları def etmek adına kumar oynayanlara, kamu düzenini ihlal ettiği için ta'zir cezası uygulanır.¹⁵⁷ Bu yasaklar ve bunlara uygulanan cezalar, İslam hukukunda mülkiyet hakkının kutsallığını ve dokunulmazlığını en üst düzeyde güvence altına alarak, bireylerin mallarına yönelik her türlü tecavüz ve saldırıyı önlemeyi amaçlamaktadır. Böylece, toplumda adaletin, güvenliğin ve ekonomik istikrarın tesis edilmesine hizmet edilmektedir.

¹⁵² Muhammed Alaeddin Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-ebşâr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2000), 5/126.

¹⁵³ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*, 5/322.

¹⁵⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 3/419.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/219.

¹⁵⁶ el-Mâide 5/90-91.

¹⁵⁷ Ali Bardakoğlu "Kumar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/364-367.

1.3.5. Akıl

Akıl, yalnızca insanda mevcut olan ve ona yararlı ile zararlı, iyi ile kötü, güzel ile çirkin arasında ayırım yapma yetkinliği kazandıran, düşünme, kavrama ve bilgi edinme kapasitesi sağlayan entelektüel güç olarak tanımlanabilir.¹⁵⁸ Akıl sayesinde birey, iyiyi kötüden; güzeli çirkinden ayırma imkânı bulur. Allah'ın emir ve yasaklarındaki hikmeti idrak edebilir ve mesuliyet sahibi olur. Bu hususta Hz. Peygamber (sav.) şöyle buyurmuştur: “Şu üç kimseden sorumluluk kaldırılmıştır: Ergenlik çağına gelinceye dek çocuklardan, uyanıncaya kadar uyuyandan, akli dengesi yerinde olmayandan.”¹⁵⁹

Akıl insanı diğer canlılardan ayırarak Allah katında sorumlu ve ayrıcalıklı bir varlık kılar. Yeryüzünde halife olma görevi insana verilmiş¹⁶⁰ ve diğer bütün canlılar ise insan için yaratılmıştır.¹⁶¹ İnsanı bu kadar ayrıcalıklı kılan şeylerin başında akıl nimetinin olması hasebiyle İslam, bireylerin akıl sağlığını korumak amacıyla zararlı alışkanlıkları yasaklamıştır. Örneğin akıl sağlığına yönelik tehditleri nedeniyle yasaklanan öğelerden biri, alkollü içkilere dir. Kur'an-ı Kerim'de “*Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler) şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.*”¹⁶² ifadesiyle, içkinin akli örttüğü ve kişiyi zararlı konuma getirdiği belirtildiği gibi; Hz. Peygamber de (sav), “Her sarhoşluk veren şey hamr, her hamr da haramdır.”¹⁶³ ve “Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır.”¹⁶⁴ buyurarak bu yasağın özü ve kapsamı konusuna açıklık getirmiştir. Akıl ve ruh sağlığını ciddi derecede zedeleyen uyuşturucu maddeler de İslam hukuku çerçevesinde yasaklanmıştır. Günümüzde, uyuşturucu madde kullanımı akli ve ruhi dengeyi bozmak ve irade gücünü kısmen veya tamamen yok etmek suretiyle hem birey hem de toplum üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir. Alkollü içeceklerin zararlarını andıran etkiler, esrar, afyon, eroin,

¹⁵⁸ Süleyman Hayri Bolay “Akıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/238-242.

¹⁵⁹ İbn Mâce, “Talâk”, 15.

¹⁶⁰ el-Bakara 2/30.

¹⁶¹ el-Bakara 2/29.

¹⁶² el-Mâide 5/90.

¹⁶³ Buhârî, “Edeb”, 80.

¹⁶⁴ Tirmizî, “Eşribe”, 3; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5.

kokain, morfin gibi maddelerin kullanımı yoluyla da gerçekleşmektedir. Bu sebeple her türlü sarhoşluk veya uyuşturucu etkisi taşıyan maddenin haram olduğu kabul edilmektedir.¹⁶⁵

1.3.5.1. İslam Hukukunda Aklın Korunması

İslam, akla büyük bir değer atfetmektedir. Akıl, insanı diğer canlılardan ayıran temel özelliktir ve davranışlara anlam kazandırır. Dini anlamak ve ilahi hitaba muhatap olmak için akıllı olmak şarttır.¹⁶⁶ Akıl gücü yerinde olan insanlar, dinî emir ve yasaklarla sorumlu tutulmanın temel şartıdır. Bu bağlamda, İslam hukukunda aklın fonksiyonlarına kısmen veya tamamen zarar veren her türlü maddenin kullanımı yasaklanmıştır.

Klasik fıkıh kaynaklarında akli tehdit eden unsurların başında içki gelmektedir. Nitekim Bazı lügâtçılara göre akli örttüğü için hamr denilmiştir.¹⁶⁷ İslam, akli muhafaza etmek için her türlü içkiyi yasaklamıştır. İçkinin yasaklanması süreci Kur'an-ı Kerim'de tedrici bir yöntemle gerçekleşmiştir. Başlangıçta bazı faydaları olsa da günahının ve zararının daha büyük olduğu belirtilmiş¹⁶⁸, ardından sarhoşken namaza yaklaşmama emri gelmiş¹⁶⁹ ve sonunda kesin olarak haram kılınmıştır.¹⁷⁰ İçki, Kur'an'da "pislik" olarak nitelendirilmiş ve şeytanın amellerinden biri olduğu belirtilmiştir.¹⁷¹ Hz. Peygamber (sav.) de içkiyi "kötülüklerin anası" olarak tanımlamış, içki içenlere lanet etmiştir.¹⁷²

Hz. Peygamber (sav.) döneminde içki içene kırk sopaya yakın ceza uygulanmıştır.¹⁷³ Hz. Ebû Bekir döneminde ise içki içme cezası kırk sopa olarak belirlenmiştir. Hz. Ömer'in hilafetin bidayetinde içki içene ceza olarak kırk sopa vurulsa da¹⁷⁴ Hz. Ömer, daha sonraları

¹⁶⁵ Bk. Muhammed Ali el-Bâr, "Modern Veriler Işığında İslam Hukukunda Uyuşturucular", çev. Nusret Dede, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 445-472.

¹⁶⁶ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybanî, *el-Asl*, nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410/1990), 7/548.

¹⁶⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islâmî*, 5/220.

¹⁶⁸ el-Bakara 2/219.

¹⁶⁹ en-Nisâ 4/43.

¹⁷⁰ el-Mâide 5/90.

¹⁷¹ el-Mâide 5/90.

¹⁷² Nesâî, "Eşribe", 44.

¹⁷³ Müslim, "Hudûd", 8.

¹⁷⁴ Müslim, "Hudûd", 38; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 35-36; İbn Mâce, "Hudûd", 16.

istişare ederek bu cezayı seksen sopaya çıkarmıştır.¹⁷⁵ Hz. Ali'nin, "Bir kimse şarap içerse sarhoş olur, sarhoş olunca saçmalamaya başlar, saçmalayınca iftira eder. İftira edenin cezası 80 değnektir."¹⁷⁶ şeklindeki içtihadı kabul görmüş ve kendisinden sonrada ekseriyetle 80 değnek ceza verilmiştir. Hanefi, Maliki ve bir kısım Hanbeli İslam hukukçusu da bu görüştedir. Şâfiîler ise bu cezanın had cezası olarak 40 olduğunu savunur, geri kalan 40'ın ise ta'zir cezası olduğunu belirtirler.¹⁷⁷

İslam'da alkol gibi akıl sağlığına zarar veren uyuşturucu nitelikteki maddelerin (esrar, afyon, morfin, kokain, eroin vb.) kullanımı da yasaklanmıştır.¹⁷⁸ Bu maddeler, beyne yükselen buharların tesiriyle sarhoşluk vermese de akli uyuşturur ve fonksiyonlarını engeller. Uyuşturucu maddeler, Kur'an ve sünnette kastedilen içki çeşitlere kıyas yapılarak bir hükme varıldığı için genellikle ta'zir cezası gerektirir.

Son olarak günümüzdeki artan dijitalleşmenin getirmiş olduğu yenilikler, akli koruma ilkesinin yeni bir uygulama alanını oluşturmaktadır. Dijital medya ve buna bağlı ürünlerin akıl üzerinde olumsuz etkileri bulunabilmektedir. Örneğin, dijital hastalıklar, çeşitli elektronik oyunlar ve bağımlılık içeren uygulamalar aklın korunmasını gerektiren zararlara yol açabilir. İslam hukuku, bu yeni problemlerin çözümünde genel ilkeleri ve makâsıdüş-şerîa esaslarını kullanmayı zorunlu görmektedir. Özellikle sedd-i zerâi' (kötülüğe giden yolları tıkama) ve maslahat (kamu yararı) ilkeleri çerçevesinde, dijital medya kullanımında insan akıl sağlığını tehdit eden noktalarda sınırlamalar getirilebilir ve devlet bu konuda gerekli tedbirleri alabilir.

¹⁷⁵ İbn Mâce, "Hudûd", 12.

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Hudûd", 36.

¹⁷⁷ Bardakoğlu, "Had", 14/547-551.

¹⁷⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Toplumsal Bir Yara: Alkol, Uyuşturucu ve Sigara Bağımlılığı," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://webdosyasp.diyaret.gov.tr/...>

İKİNCİ BÖLÜM

OYUN KAVRAMI VE MAHİYETİ

2.1. Tanımı, Tarihi ve Kapsamı

2.1.1. Tanımı

Türkçe olan bu kelime tespit edildiği kadarıyla ilk defa Yenisey yazıtlarında geçmektedir. Bu yazıtlarda oyug olarak geçen oyun kelimesi, eğlence, raks ve yarış manalarına gelmektedir.¹⁷⁹

Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve klasik fıkıh metinlerinde ise oyun kelimesi ekseriyetle lehv ve laib kelimeleriyle ifade edilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için bu kelimeleri kısaca izah edelim.

2.1.1.1. Lehv

Lehv/لهو” kelimesi “l-h-v/ لهو” kökünden türemiş olup insan için önemli olan ve ona gerekli olandan alıkoyan şeydir. Herhangi bir şeyin kişiyi meşgul etmesine de lehv denir.¹⁸⁰

2.1.1.2. Laib

“La‘ib/لعب” kelimesi “la‘ibe/لعب” kökünden türemiş olup “ciddiyetin zıddı”¹⁸¹, “hiçbir fayda getirmeyen uğraşların tümüne birden verilen ad”¹⁸², demek olup “kişinin yaptığı bir fiilin herhangi bir amaca yönelik olmaması”¹⁸³ anlamlarına da gelmektedir.

¹⁷⁹ Etimoloji Türkçe, “Oyun,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.etimolojiTurkce.com/kelime/oyun>.

¹⁸⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, (Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1997), 1/355.

¹⁸¹ Muhammed b. Ya‘kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü 'l-muhît*, (Beyrut: Dârü'l-Fîkr, 2005), 134.

¹⁸² İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, *Lisânü 'l-arab*, (Kahire: Dârü'l-Ma‘ârif, ts.), 1/739.

¹⁸³ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü 'l-arûs min cevâhiri 'l-kâmûs*, thk. Abdul Alîm et-Tahâvî, (Kuveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt, 1987), 4/209.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir.”*¹⁸⁴

2.1.2. Tarihi

Oyunun tarihi hakkında net bir şey söylemek oldukça zordur. Çünkü oyun neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Tarih boyu her milletin kendine özgü oyun ve eğlenceleri olmuştur. Bunu birçok örnekle pekiştirmek mümkündür ancak konumuzun bu olmaması hasebiyle genel bir bilgilendirmenin yeterli olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.3. Kapsamı

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de oyun manasına gelecek 2 kelime kullanmıştır. Bunlardan ilki lehv ikincisi la'ib'dir.

Lehv kelimesi ve türevleri Kur'an'da on bir ayette geçmektedir.¹⁸⁵ Genel olarak ahirete nispetle dünya hayatının değersizliğini vurgulamak için “oyun” anlamında “la'ib” kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.

Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir.”*¹⁸⁶

*“Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak.”*¹⁸⁷

*“Onlar dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da kendilerini aldatmıştı.”*¹⁸⁸

Bu örnekler çoğaltılabilir.¹⁸⁹ Tüm bu ayetlere bakıldığında oyun kelimesinin Kur'an'da müsbet manada kullanılmadığı görülür. Ancak menfi manada kullanılmış olması oyunu tamamen faydasız ve haram kılmamaktadır.

¹⁸⁴ el-Muhammed 47/36.

¹⁸⁵ Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2007), 752.

¹⁸⁶ el-En'âm 6/32.

¹⁸⁷ el-En'âm 6/70.

¹⁸⁸ el-A'râf 7/51.

¹⁸⁹ el-Ankebût 29/64; el-Muhammed 47/36; el-Hadîd 57/20.

Oyunu, insanı hakikatlerden uzaklaştıran, insanı faydasız şeylerle meşgul eden, arkasında zarar ve kâr bırakmaksızın sona eren ve kişide zararlı etki bırakan şey şeklinde tanımlayarak tamamen olumsuz bir kapsam çizenler olmuştur. Özellikle Hanefi İslam hukukçuları hadis-i şeriflerde zikredilen oyun ve eğlence çeşitleri dışında tüm oyunları bu şekilde değerlendirmiştir.

Aynı şekilde oyun ve eğlenceye “Müslümanların üzüntülerini gidermek, kendilerini hafifletmek, diğer ibadet ve vazifelere daha kuvvetli bir arzu ile yönelmek ve Hz. Peygamberin (sav.) çizdiği meşru çerçeveyi aşmamak kaydı ile nefiste yararlı etki bırakan her türlü eğlencedir” şeklinde olumlu bir kapsam çizenlerde mevcuttur.¹⁹⁰

Peygamber döneminde ise hali hazırda uygulana gelen oyun ve eğlence türleri 3 kısımda değerlendirilebilir.

1. Faydalı oyunlar
2. Fayda ve zarar vermeyen oyunlar
3. Zararlı oyunlar

Bunlardan bir kısmı peygamber tarafından yasaklanmışken bir kısmına ise izin verilmiştir. İleride detaylıca ele alınacaktır.

2.2 Elektronik Oyun Kavramı: Tarihi, Tanımı ve Kapsamı

2.2.1. Tanımı

Daha önce oyunun tanımını yapmıştık elektronik oyunun tanımına gelecek olursak elektronik oyun, oyuncunun oynayabileceği etkileşimli bir sistem oluşturmak için elektronik aletlerin kullanıldığı oyunlardır. Video elektronik oyunları günümüzde en yaygın biçimdir ve bu nedenle iki terim genellikle birbirinin yerine kullanılır.¹⁹¹

¹⁹⁰ Sümeyra Güvendi, “Fıkıhta Lehv” (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 14.

¹⁹¹ *Encyclopedia Britannica*, “Electronic Game,” arşivlenmiş sürüm, Erişim 26 Mayıs 2025, <https://web.archive.org/web/20200919070913/https://www.britannica.com/topic/electronic-game>.

2.2.2. Kapsamı

Elektronik oyunlar oynandığı elektronik alete göre 3 şekilde ele alınabilir:

1. Konsol Oyunları
2. Mobil Oyunlar
3. Bilgisayar Oyunları

Konsol oyunları, XBOX, Playstation vb. konsolların Televizyon gibi görüntü çıktısı veren elektronik aletlere bağlanmaları ile oynanır. Mobil oyunlar ise cep telefonu, tablet vb. elektronik aletler ile oynanır. Son olarak bilgisayar oyunları ise taşınabilir bilgisayar (notebook) veya masaüstü bilgisayarlar ile oynanabilir.

Elektronik oyunlar, oyun türüne göre değerlendirilecek olursa farklı şekillerde kategorize edilebilir en çok oynanan oyun türleri ise şunlardır:

1. FPS (First Person Shooter)
2. RPG (Role Playing Game)
3. TPS (Third-Person Shooter)
4. MOBA (Multiplayer Online Battle Arena)

2.2.2.1. FPS Türü Oyunlar

Fps tarzı oyunlar, birinci kişinin görüş açısından oynanan oyunlardır. Bu tür oyunlarda oyuncuya kendi bakış açısından oyunu oynanması sağlanarak gerçekliğin artırılması amaçlanır. Genelde silah kullanılan oyunlar bu türdedir. Bu türe örnek olarak, Call Of Duty, Far Cry, Crysis, Counter Strike gibi oyunları verebiliriz.

2.2.2.2. RPG Türü Oyunlar

Rpg tarzı oyunlar ise, rol yapma oyunlarıdır. Bu tür oyunlarda genellikle bir karakter tasarlanır ve oyun içi özgür dünyada geniş bir biçimde hareket etme özgürlüğü sunulur. Öyle ki karakterin fiziksel özelliklerinden giydiği elbiselere kadar seçme seçeneği bulunur. Gerçek hayatta yapılabilen birçok şey bu tür oyunlarda da yapılabilir. Spor yapmak, evlenmek, savaşmak, uyumak vb. Bu türe örnek olarak, The Sims, Knight, World Of Warcraft gibi oyunları örnek verebiliriz.

2.2.2.3. TPS Türü Oyunlar

Tps tarzı oyunlarda oyun içindeki karaktere üçüncü bir kimsenin gözüyle bakılır. Bu tür oyunlarda kişi sanki bir filmi izler gibi oynaması amaçlanmıştır. Genelde aksiyon oyunları bu türde oyunlardır. Bu türe örnek olarak, GTA (Grand Theft Auto), Tomb Raider, Resident Evil gibi oyunları örnek verebiliriz.

2.2.2.4. MOBA Türü Oyunlar

Bu tür oyunlar aynı anda birden fazla oyuncunun beraber oynadığı oyunlardır. Genelde takım oyunu olarak oynanır. Oyuncuların oyun içinde canlı olarak iletişim kurmasına olanak sağlayan bu oyunlar günümüzde en çok tercih edilen oyun türlerinden biridir. Bu türe örnek olarak, DOTA (Defence of the Ancients) ve LOL (League Of Legends) gibi oyunları örnek verebiliriz.

Oyun türleri elbette bunlarla sınırlı değildir. Bu tür oyunlar oyuncuların en çok tercih ettiği oyun türlerdir. Öyle ki günümüzde bu oyunların uluslararası müsabakaları yapılmakta ve aşırı rağbet görmektedir.

Elektronik oyunların kapsamı hakkında genel geçer bilgi verdikten sonra elektronik oyunların tarihsel sürecini ele alabiliriz.

2.2.3. Tarihi

Oyun ne kadar insanlık tarihi kadar eski ise elektronik oyunlarda ilk elektronik oyun oynanabilecek elektronik aletin icadı kadar eskidir. Dünyanın en ilkel elektronik oyun konsolunun patenti 1947 yılında alınmıştır.¹⁹² Sekiz adet lambadan oluşan oyun belirli bir hedefe füze atılmasını simüle eden ve füzenin hızı ve atış eğimini belirlemek için düğmeler ihtiva eden bir cihazdı.

1949-1950 yılları arasında Charly Adams "Bouncing Ball" (Zıplayan Top) oyununu yazdı. Bu tür oyunlar elbette şu an ki oynadığımız oyunlar gibi değildi. Ancak bu girişimlerle oyunlar elektronik aletlere giriş yapıyordu. Takip eden yıllarda farklı farklı girişimlerde de bulunuldu.

¹⁹² J. Margolin, "Patent 2455992," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.jmargolin.com/patents/2455992.pdf>.

1952 yılında SOS olarak bildiğimiz meşhur oyun Tic-Tac-Toe oyununun Cambridge Üniversitesinde grafik versiyonu olan XOX yazıldı. Oyunda, oyuncular bilgisayara karşı oynuyordu.¹⁹³

Şekil 1: Komedyen Danny Kaye, Bertie the Brain'in önünde, 1950 (fotoğraf: Bernard Hoffman)¹⁹⁴

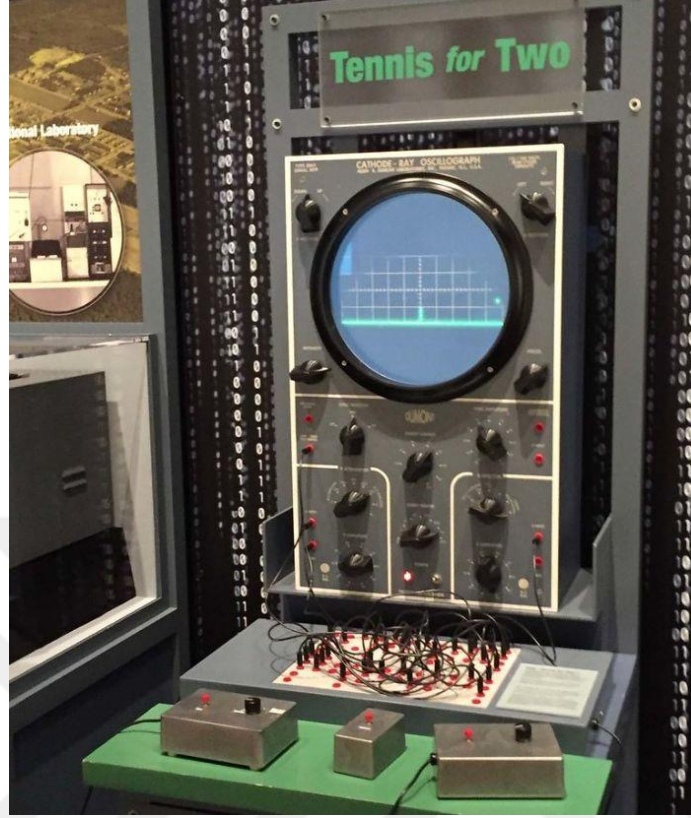
1958'de William Higinbotham Tennis for Two (İki kişilik tenis) isimli bir oyun geliştirdi. Bu oyun New York'taki Brookhaven National Laboratuvarında ziyaretçileri eğlendirme amaçlı kullanıldı.¹⁹⁵

¹⁹³ Teknotr, “Geçmişten Günümüze Oyunların Tarihi,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://teknotr.com/gecmisten-gunumuz-oyunlarin-tarihi/>.

¹⁹⁴ Wikipedia, “Bertie the Brain – Life (image file),” Erişim 26 Mayıs 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/File:Bertie_the_Brain_-_Life.jpg.

¹⁹⁵ Wonderopolis, “Who Invented the First Video Game?,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.wonderopolis.org/wonder/who-invented-the-first-video-game>.

Şekil 2: Tennis for Two iki kişi ve iki kontrolcü ile oynanıyordu.¹⁹⁶

1960'lara gelindiğinde yazı tabanlı bilgisayar oyunlarından grafik tabanlı bilgisayar oyunlara ilk geçiş gerçekleşti. 1961 yılında yazılan Spacewar isimli oyun önceki oyunlara nazaran ilk geniş kitleye ulaşan oyun oldu.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Kotaku, "Tennis for Two," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://kotaku.com/games/tennis-for-two> ; Evrenatlası.com.tr, "Video Oyunlarının Tarihi," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://evrenatlası.com.tr/kultur/video-oyunlarinin-tarihi>.

¹⁹⁷ Encyclopedia Britannica, "Electronic Game," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.britannica.com/topic/electronic-game>.

Şekil 3: Spacewar PDP-1 üzerinde çalışırken¹⁹⁸

1966 yılında, Ralph Baer tarafından geliştirilen ve standart televizyonlarda çalışabilen, türünün ilk örneği sayılabilecek olan “Corndog” adlı basit video oyunu, bu alandaki öncü çalışmalara zemin hazırlamıştır. Baer’in katkıları doğrultusunda, Bill Harrison ışık tabancasını geliştirerek, 1967 yılında Bill Rusch ile birlikte çeşitli deneysel video oyun prototipleri üzerinde çalışmalar yapmıştır. 1968 yılına gelindiğinde, masa tenisi ve hedef ateşi gibi farklı oyun türlerini çalıştırabilen prototip sistemler tamamlanarak, video oyunlarının pratik uygulama alanı genişletilmiştir.¹⁹⁹

1970’ler, video oyunlarının gerçek anlamda ticari piyasaya giriş yaptığı dönem olarak değerlendirilebilir. Bu yıllarda, bilgisayar ve video oyunu teknolojileri; atari makineleri, üniversite bilgisayarları, elde oynanabilen cihazlar ve ev bilgisayarları gibi farklı sektörlere ayrılarak, çeşitlilik göstermeye başlamıştır.²⁰⁰ 1971 yılında, Stanford Üniversitesi’nde

¹⁹⁸ Wikimedia Commons, “Spacewar! – PDP-1 (20070512),” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Spacewar!-PDP-1-20070512.jpg>.

¹⁹⁹ Pong-Story, “Introduction,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.pong-story.com/intro.htm>.

²⁰⁰ Teknotr, “Geçmişten Günümüze Oyunların Tarihi,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://teknotr.com/gecmisten-gunumuze-oyunlarin-tarihi/>.

geliştirilen Galaxy Game, jeton kullanılarak oynanan ilk video oyun örneği olarak dikkat çekerken; aynı yıl Nolan Bushnell ve Ted Dabney, “Spacewar!” oyununu Computer Space adı altında jetonlu makine formatına uyarlamışlardır. Bushnell ve Dabney’nin, lisans gelirlerinden yeterince kazanç sağlayamamaları üzerine 1972’de kurulan Atari şirketi, aynı yıl piyasaya sürdüğü PONG oyunu ile büyük bir çıkış yakalamış, Atari’nin PONG makinesi imal etmesi, video oyunlarının seri üretilmesi ve yaygınlaşması noktasında önemli bir yere sahip olmaktadır.²⁰¹

Şekil 4: Pong, Wisconsin'deki Neville Halk Müzesi'nde 'Video Oyunlarının Altın Çağı' sergisinde.²⁰²

²⁰¹ Wonderopolis, “Who Invented the First Video Game?,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.wonderopolis.org/wonder/who-invented-the-first-video-game>.

²⁰² Wikimedia Commons, “Signed Pong Cabinet,” Erişim 26 Mayıs 2025, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Signed_Pong_Cabinet.jpg.

1972 yılı, aynı zamanda ilk video oyun konsolu olan Magnavox Odyssey'nin ABD'de piyasaya sürülmesiyle de öne çıkar. Philips'in daha sonraki dönemde bu konsolu satın alması, Odyssey'nin Avrupa'da farklı bir marka altında geliştirilmesine zemin hazırlamış; toplam satış rakamı 2 milyon adede ulaşarak sektörün ekonomik boyutlarını gözler önüne sermiştir.²⁰³

Şekil 5: Magnavox Odyssey, ilk video oyun konsolu.²⁰⁴

Yine bu yıllarda ilk rol yapma oyununu (RPG) olan Dungeon ve yine Dungeons and Dragons adlı RPG isimli oyunlar geliştirildi.

1978 yılında Atari oyunları endüstrisi Space Invaders oyununu piyasaya sürmesi ile büyük başarıya imza attı. Bu başarı ile birçok şirket oyun piyasasına girmeye karar verdi.

²⁰³ Encyclopedia Britannica, "Electronic Game," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.britannica.com/topic/electronic-game>.

²⁰⁴ Wikimedia Commons, "Magnavox Odyssey Console Set," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Magnavox-Odyssey-Console-Set.png>.

Şekil 6: Space Invaders, Hull Üniversitesi'nde.²⁰⁵

1979 ve 1980 yıllarında, Atari'nin Asteroids ve Pac-Man gibi renkli ve popüler oyunlarını piyasaya sürmesiyle video oyunları, AVM'ler, köşe başı dükkanlar gibi kamuya açık alanlarda da yaygınlık kazanmıştır. 1980'li yıllarda ev konsollarının yaygınlaşması, video oyun pazarının hızlı büyümesine yol açmış; ancak aşırı üretim ve yüksek rekabet, tekrara dayalı ürünlerin piyasaya sürülmesine ve satışların düşüşüne neden olmuştur.²⁰⁶

²⁰⁵ Wikimedia Commons, "Space Invaders (51332543048)," Erişim 26 Mayıs 2025, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Space_Invaders_\(51332543048\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Space_Invaders_(51332543048).jpg).

²⁰⁶ TÜBİTAK Bilim Genç, "Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?" Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

1985'te Nintendo'nun oyun konsoluyla piyasaya giriş yapması, video oyun sektörünün tekrar canlanmasını sağlamış; Nintendo, konsol maliyetlerini düşüren ve kalitesiz oyunların piyasaya sürülmesini engelleyen önlemler alarak, Super Mario Brothers (1985) ve Legend of Zelda (1986) gibi kült yapıtların doğmasına zemin hazırlamıştır.²⁰⁷

Şekil 7: Nintendo NES oyun konsolu, yıl 1985.²⁰⁸

1989 yılında Nintendo'nun elde taşınabilir "Game Boy" cihazının üretilmesi, 1990'lı yıllarda mobil oyun cihazlarının yaygınlaşmasına ve özellikle Tetris gibi oyunların ülke genelinde popülerlik kazanmasına olanak tanımıştır.²⁰⁹

²⁰⁷ TÜBİTAK Bilim Genç, "Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

²⁰⁸ Wikimedia Commons, "Nintendo Entertainment System (NES) (1985)2," Erişim 26 Mayıs 2025, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nintendo_Entertainment_System_NES\(1985\)_2.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nintendo_Entertainment_System_NES(1985)_2.jpg).

²⁰⁹ TÜBİTAK Bilim Genç, "Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

Şekil 8: Nintendo Game Boy.²¹⁰

1980’lerin sonlarına doğru IBM ve Apple Macintosh bilgisayarlarının oyun dünyasına entegre olması, 1991’de Civilization adlı strateji oyununun kişisel bilgisayar platformunda piyasaya sürülmesi, üç boyutlu oyun teknolojisinin gelişimine ivme kazandırmıştır. 1993 yılında geliştirilen Doom, internetin yaygınlaşmasıyla çevrim içi çok oyunculu oyun deneyimlerinin önünü açmıştır.²¹¹

²¹⁰ Wikimedia Commons, “Game Boy Original,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Game-Boy-Original.jpg>.

²¹¹ TÜBİTAK Bilim Genç, “Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

Şekil 9: 1993 yılında geliştirilen doom isimli oyundan, oyun içi bir görüntü.²¹²

1990'lı yıllarda video oyun konsol pazarına Sega ve Sony'nin katılımı, Mortal Kombat ve Street Fighter gibi popüler oyunların ortaya çıkması, Sony'nin 1994'te PlayStation piyasaya sürmesiyle rekabet ortamını yeniden şekillendirmiş; Sony'nin rekabetçi fiyat politikası, Sega ve Nintendo'nun pazar payını ciddi şekilde daraltmıştır.²¹³

Şekil 10: İlk çıkan Playstation oyun konsolu, yıl 1990.²¹⁴

²¹²IMDb, "Media Viewer," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.imdb.com/title/tt0286598/mediaviewer/rm4170839041/>.

²¹³ TÜBİTAK Bilim Genç, "Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

²¹⁴ Wikimedia Commons, "PSX Console w/ Controller," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PSX-Console-wController.jpg>.

1990'ların sonuna gelindiğinde Microsoft, günümüzde hala oynanan Age of Empires isimli oyunun 2. Serisini geliştirdi. Çoklu oyuncu desteği sunan bu oyun birçok oyuna ilham kaynağı oldu.

Şekil 11: Age of Empires II'den oyun içi ekran görüntüsü.²¹⁵

2005 ve 2006 yıllarında Microsoft Xbox 360, Sony PlayStation 3 ve Nintendo Wii gibi yeni nesil konsolların satışa sunulması, oyun sektöründe yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Özellikle, Wii'nin harekete duyarlı uzaktan kumandası, interaktif oyun deneyimini farklı boyutlara taşımıştır.²¹⁶

²¹⁵ YouTube, [Age of Empires II (1999) - Gameplay], Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=dF7LS5rHpGc>.

²¹⁶ TÜBİTAK Bilim Genç, "Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

Şekil 12: Playstation 3.²¹⁷

2010’lu yıllara doğru video oyunlarının Facebook gibi sosyal medya platformlarına ve iPhone gibi mobil cihazlara entegrasyonu, oyunların daha geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşmasını sağlamış; 2012’de Wii U, 2013’te PlayStation 4 ve Xbox One piyasaya sürülmüş, 2016’da Sony’nin 4K video desteğine sahip PlayStation 4 Pro modeli, 2017’nin başlarında ise Nintendo Switch’un piyasaya çıkışı, Microsoft’un ise 4K destekli Xbox One X’inin satışı, sektörün teknolojik gelişmelerinin bir göstergesi niteliğinde olmuştur.²¹⁸

Son olarak, 2020 sonunda Sony ve Microsoft tarafından piyasaya sürülen PlayStation 5 ve Xbox Series X, sanal gerçeklik teknolojisinin oyun deneyimine entegrasyonu ile kullanıcılara üst düzey görsel ve interaktif deneyimler sunarak video oyun sektörünü daha ileri noktalara taşımıştır.²¹⁹

²¹⁷ Wikimedia Commons, “Sony PlayStation 3 (2001A) w/ Controller L,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sony-PlayStation-3-2001A-wController-L.jpg>.

²¹⁸ TÜBİTAK Bilim Genç, “Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

²¹⁹ TÜBİTAK Bilim Genç, “Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

Şekil 13: Playstation 5 VR (sanal gerçeklik) gözlük modelleri.²²⁰

Elektronik oyunların tarih içerisindeki gelişimi ve günümüzde gelmiş olduğu nokta hayret vericidir. Teknolojik gelişmeler ciddi bir ivme kazanmış ve her geçen gün yeni bir teknolojik gelişme yaşanmaktadır. Bu gelişimden oyunlarda nasibini almış ve günümüzde göz ardı edilemeyecek bir seviyeye gelmiştir. Bu durum elektronik oyunların dini açıdan değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır. Beşinci bölümde bu değerlendirme yapılacaktır.

2.3. İslam Hukukunda Oyun

İmam Gazzâlî oyun ve eğlence benzeri şeyler hakkında şöyle söylemektedir: “Oyun ve eğlence kalbi ferahlatmak için mübah kılınmıştır. Dinlenen ve neşelenen kalpte ticaret gibi dünyevi işlerle veya namaz ve tilavet gibi ahiret işleriyle ciddi bir şekilde meşgul olma arzusu uyanır. Ciddi işlerle fazla meşgul olma yanında az miktarda eğlence olursa, bu hoş görülür.”²²¹

²²⁰ PlayStation, “PS VR,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.playstation.com/tr-tr/ps-vr/>.

²²¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi 'd-dîn*, (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.), 2/703.

Bu minvalde Hz. Peygamber (sav.) tarafından meşru kılınan çeşitli oyun ve eğlence biçimleri bulunmaktadır. Bu oyun çeşitleri, Müslümanların sıkıntılarını hafifletmeye ve ruh hallerini iyileştirmeye yönelik olduğu söylenebilir. Böylelikle Müslümanlar ibadetlere daha çok rağbet göstermeleri umulur.

Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (sav) zamanında oynanan bazı oyun ve müsabakaların, bedensel güç ve dayanıklılık kazandıran, fiziksel eğitim hareketlerini içeren uygulamalar olduğunu görmekteyiz. Bu tür faaliyetler ile Müslümanlar Allah yolundaki cihad mücadelelerine hem bedenlen hem de ruhen hazırlamayı hedeflemiştir.

Nitekim Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

“Kuvvetli mü'min, (Allah katında) zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevimlidir.”²²²

Fiziki açıdan güçlü ve kuvvetli bir kimsenin, başta ibadetler olmak üzere dini sorumluluklarını daha iyi eda edeceği, çevresine daha yararlı olacağı aşîkârdır.

2.3.1. Asr-ı Saadette Oyun

2.3.1.1. Faydalı Oyunlar

2.3.1.1.1 Yarış Müsabakaları

İslam, insan sağlığını destekleyen eğlence ve spor etkinliklerini meşru kabul etmiş, bireyin fiziksel ve zihinsel gelişimine katkı sağlayan aktiviteleri teşvik etmiştir. Bunlardan biri de yarış müsabakalarıdır. Sahabe-i kiram Hz. Peygamber (sav)'in huzurunda binitli ve binitless yarışlar yaparlardı. Bu hususta Hz. Ali'nin süratli bir yarışçı olduğu rivayet edilmiştir.²²³

Hz. Peygamber (sav.) döneminde çeşitli müsabaka ve yarış etkinlikleri düzenlenmekte, hatta kendisi de bu aktivitelerde iştirak etmekteydi. Bir seferde, Hz. Peygamber (sav.), eşi Hz. Aişe ile birlikte yapılan koşu yarışında geride kalmış; bir başka yarışta ise Hz. Aişe'nin kilo alması neticesinde kendisi galip gelmiş ve "bu birincilik o birinciliğe karşılıktır" şeklinde latif bir ifade kullanmıştır.²²⁴ Hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere, erkeklerin kendi

²²² Müslim, “Kader,” 34; bk. İbn Mâce, “Mukaddime”, 10.

²²³ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1993), 8/103.

²²⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd,” 60; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 8/103.

aralarında veya mahremi durumda olan kadınlarla, hatta erkeklerin eşleri ile bu tür spor faaliyetlerine katılımlarında hiçbir sakınca görülmemiştir.

Bu tür yarış ve müsabakalar, bireyin bedenini dinç tutmanın yanı sıra, kuvvetli bir mümin olma yönünde bir teşvik mekanizması işlevi görmekte; böylece kişinin Allah yolundaki görevlerine daha sağlam bir şekilde hazırlanmalarına vesile olmaktadır. Günümüz Sağlık Bakanlığı'nın sağlıklı yaşam için günde 10.000 adım atmayı tavsiye etmesi, bu anlayışla paralellik göstermektedir.²²⁵

Bu yarış müsabakaları sadece yaya olarak değil binitli olarak veya sadece hayvanları yarıştırmak suretiyle de gerçekleştiriliyordu. Bu tür oyun müsabakaları kişileri cihada hazırladığı gibi hayvanları da hazırlıyor, yetiştiriyordu.

Nitekim Allah, Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurur:

*“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.”*²²⁶ Bu ayet-i kerime bedensel güç ve hazırlığın savaş stratejileri ve toplumsal savunma açısından önemine işaret ederek bu tür etkinliklere teşvik etmektedir.

Hiz. Peygamber (sav.), “Ademoğlu için bütün eğlenceler batıldır; şu üçü hariç: ok atıcılığı, at terbiyeciliği ve ailesi ile şakalaşması”²²⁷ hadisiyle, biniciliğin ve at terbiyeciliğinin meşruiyetine vurgu yaparak ashabını bu yönde teşvik etmiştir. Aynı zamanda, deve yarışları düzen etmiş ve bizzat katılmıştır. Enes'in (ra.) aktardığına göre, Resulullah'ın (sav.) devesi Adbâ, yarışlarda genellikle birinciliği başka kimseye kaptırmazdı; ancak bir gün, binek devesine binmiş bir bedevi gelip öne geçmiş, bu durum Müslümanlar arasında memnuniyetsizliğe yol açmış ve Hiz. Peygamber (sav.) “Dünyada yükselen bir şeyi alçaltmak, Allah'ın değişmez kanunudur.”²²⁸ diyerek ilahi düzenin tecellisine dikkat çekmiştir.

²²⁵ Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü, “Sağlık İçin Her Gün 10.000 Adım,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://balikesirism.saglik.gov.tr/TR-72924/saglik-icin-her-gun-10000-adim.html>.

²²⁶ el-Enfâl 8/60.

²²⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 535.

²²⁸ Buhârî, “Cihâd”, 59; “Rikâk”, 38; bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 8; Nesâî, “Hayl”, 14.

Enes'den (ra.) alınan bir başka rivayete göre, Hz. Peygamber (sav.) at yarışlarına da katılmış, örneğin Şebha adında bir atla yaptığı yarışta herkesi geride bırakarak bu etkinlikten memnuniyet duyduğu ifade edilmiştir.²²⁹ İbni Ömer (ra.) ise, Hz. Peygamber'in (sav.) eğitilmiş atı ile eğitilmiş olmayan atları farklı mesafelere koşturduğunu aktararak, at yarışlarının farklı kategoriler altında düzenlendiğine işaret etmektedir.²³⁰

Aktardığımız bu rivayetlerden at yarışlarının her türlüşünün meşru olduğu vehmine düşölmesin. Günümüzde bu tür yarışlar üzerinden kumar oyunları tertip edilmektedir. Bu durum dün olduğu gibi bugünde haramdır. Yapılan işin kumar vasıtasıyla gerçekleşmesi, yönteminden bağımsız olarak yasaklanmıştır. İleride kumar bahsine detaylıca değinilecektir. Ancak yeri gelmişken şu rivayeti aktaralım.

Hz. Peygamber (sav.) şöyle buyurmuştur: “At üç türlüdür; Rahman atı, insan atı ve şeytan atı...Rahman için olan Allah yolunda koşturulan attır. Bu atın yeminde, salyasında, idrarında hatta ve hatta her şeyinde hasene vardır. Şeytan için olan at ise, kendisine üzerine kumar oynanan (bahis yatırılan) veya yine kumar maksatlı kendisi ile yarışılan attır. İnsan için olan atsa, insanın sahip olup faydalandığı attır ki, bu fakirliğe engeldir.”²³¹

Ayrıca, Hz. Peygamber (sav.) döneminde düzenlenen müsabakaların sonunda kazananların ödüllendirilmesine ilişkin çeşitli bilgiler mevcuttur. İslam hukukçuları, müsabakaların herhangi bir ödöl olmaksızın gerçekleşmesinde icma etmiş olmakla birlikte, yarışa katılan taraflar arasında belirli şartlar çerçevesinde verilen ödöllelerin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Bu uygulama, bireylerin savaş ve cihad aletlerini öğrenmeye ve öğretmeye yönelik teşviklerinin bir parçası niteliğı taşımaktadır.

2.3.1.1.2. Atıcılık

O günün önemli silahlarından olan ok ve mızrak ve bunlarla yapılan atıcılık talim ve yarışmaları da cihada hazırlığın dışında önemli bir eğlence vasıtasıydı. Peygamberin (sav) bu hususta çokça tavsiyesi bulunmaktadır.

²²⁹ İbn Mâce, “Cihâd”, 44.

²³⁰ Buhârî, “Cihâd”, 56.

²³¹ Buhârî, “Cihâd”, 75.

Hız. Aîşe'den gelen bir rivayette şöyle söylemiştir: "Habeşliler mescid-i nebevide kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Onları izleyebilmem için Hız. Peygamber'de (sav) evimin kapısında beni elbisesinin arkasına alarak örtmekteydi. Ben o sıralar oyun izlemeye düşkün genç bir kızdım. Hız. Peygamber(sav) ben usanana kadar bu şekilde ayakta beklerdi."²³²

Hız. Peygamber (sav)'in Allah'ın evlerinden bir ev olan mescid-i nebevi de bu gibi oyunlara izin vermesi, bu tür oyun ve eğlencelerin caiz olduğunun en açık örneklerindendir. Ancak ısrarla değindiğimiz şu nokta unutulmamalıdır, bu etkinlikler yalnızca dinlendirici ve neşelendiren aktivitelerden ibaret değildir. Aynı zamanda spor, eğitim ve genel anlamda cihada hazırlık amacı güden bu uygulamalar. Kur'an-ı Kerim'de *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın."*²³³ buyruğunun bir gereğidir.

Hız. Peygamber (sav) ise ayet-i kerimede geçen kuvvet hakkında "Dikkat ediniz, kuvvet atmaktır...kuvvet atmaktır."²³⁴ buyurmuşlardır.

Allah yolunda cihadı öven ve onu amellerin en faziletlisi olarak zikreden birçok hadis-i şerif bulunmaktadır.²³⁵ Allah rızası için çıkılan bu seferlerde ok atmayı peygamber (sav) çokça övmüştür.

Uhud Gazvesinde okuyla hedeflerini ıskalamayan Sa'd b. Ebu Vakkas'a Resulullah (sav) atacağı okları uzatırken, "Anam babam sana feda olsun. At Sa'd, at!" diyerek memnuniyetini dile getirirdi.²³⁶

Yine Hız. Peygamber (sav) bu hususta "Kim Allah yolunda bir ok atarsa, onun bu hareketi bir köleyi azat etme sevabına denktir."²³⁷ buyurmaktadır.

Hız. Peygamber (sav)'in atıcılık ile alakalı bir diğer rivayeti şöyledir; Eslem kabilesinden bir grup ok talimi yaparken, Hız. Peygamber (sav) onlara uğradı ve "Ey İsmail oğulları! Haydi ok atınız! Sizin babanız (İsmail (as)) da mahir bir atıcıydı. Bu yarışta ben de Seleme b. Ekvâ tarafını destekliyorum." buyurdular. Hız. Peygamber'in (sav) bu sözü üzerine karşı diğer

²³² Buhârî, "Nikâh," 82; İbn Kudâme, 8/157.

²³³ el-Enfâl 8/60.

²³⁴ Müslim, "İmâre", 127; İbn Mâce, "Cihâd", 19; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 23.

²³⁵ Buhârî, "İtk", 2; "Keffârât", 6; Müslim, "İmân", 136.

²³⁶ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebî", 15; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 41-42.

²³⁷ Tirmizî, "Fezâilü'l-Cihâd", 11; Ebû Dâvûd, "İtk", 14; bk. Nesâî, "Cihâd", 26; İbn Mâce, "Cihâd", 19.

takımın oyuncularını ok atmayı bıraktılar. Resulullah onlara “Ne oldu? Neden atmıyorsunuz?” diye sorunca “Ya Resulallah! Siz karşı taraftayken, biz nasıl atalım?” dediler. Bunu üzerine Hz. Peygamber (sav.); “Haydi atın! Ben hepinizdenim.” buyurmuştur.²³⁸

Diğer bir rivayette ise Resulullah “Kim atıcılığı öğrendiği halde sonradan terk ederse bizden değildir” buyurmaktadır.²³⁹

Rivayetlerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber ashabının boş vakitlerinde eğlenirken dahi onları faydalı eğlencelerle meşgul ederek cihada hazırlamış ve onları bu hal üzere gördüğünde övüp müjdelemiş hatta ve hatta bu noktada meziyetlerini köreltmemelerine kendilerine emretmiştir.

Bu hususta son olarak şu kısma değinmek gerekir ki Hz. Peygamber (sav.) hayvanları canlı hedef yapmayı yasaklamıştır. Abdullah İbn Ömer (ra.) atış talimleri düzenlerken canlı hayvanları hedef olarak kullanan kimselere rastladığında onlara; “Hz. Peygamber (sav.) canlı bir şeyi hedef olarak kullananları lanetledi” demiştir.²⁴⁰ Bu işlemi yapanların lanetlenmiş olması, hayvana işkence etmeyi ve onu öldürmeyi hedef edinmeleri sebebiyledir. Yine benzer sebeplerle peygamber sav hayvan dövüşürmeyi de yasaklamıştır. Hz. Ömer zamanında da insanlar horoz dövüşürerek kumar oynamaya kalkışınca Hz. Ömer horozları kesmek istemiş daha sonra bazı kimselerin uyarı ile vazgeçmiştir.

2.3.1.1.3. Güreş

İslam tarihinde, Hz. Peygamber (sav.) döneminde güreş, hem bireylerin fiziksel dayanıklılıklarını ölçme hem de cihada hazırlığın bir göstergesi olarak temsil edilmiştir. Peygamber efendimizin (sav) bizzat güreştiği ile alakalı rivayetler bulunmaktadır. Rivayetlere göre, Rukane adlı şahsın Hz. Peygamber’e güreş teklifi sunması üzerine üç defa devam eden müsabakalar gerçekleşmiş ve bu müsabakalarda Resulullah (sav.) Rukane’yi üç

²³⁸ Nesâî, “Cihâd”, 26.

²³⁹ Müslim, “İmâre”, 169; İbn Mâce, “Cihâd”, 19.

²⁴⁰ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, 13/96.

kez alt etmiştir. Bu karşılaşmayı takip eden dönemde Rukane, “Muhakkak sen Allah’ın resulüsün, ben de senin getirdiğin dini kabul ediyorum.” demiştir.²⁴¹

Ayrıca, Hz. Peygamber (sav.), genç sahabilerin askeri seferlere katılma yeterliliğini değerlendirmek amacıyla, onların fiziksel güç ve dayanıklılıklarını, güreş müsabakaları vasıtasıyla tespit etmiştir. Delikanlılık çağındaki sahabiler, askeri seferlere katılım izni kazanmak ümidiyle Resulullah’ın huzurunda gerçekleştirdikleri güreşlerde, bedensel ve iradi güçlerini sergilemiş; Hz. Peygamber de bu performansları gözlemleyerek, katılıma elverişli olup olmadıklarına karar vermiştir.

Bir başka rivayete göre, genç yaşlardayken Semure (ra.), akranı Râfi‘ b. Hadîc (ra.) ile birlikte muhtemelen Uhud Gazvesine katılma isteğinde bulunmuştur. Râfi‘ b. Hadîc daha iyi ok attığı için orduya alınmış ancak Semure’nin küçük olması hasebiyle Hz. Peygamber (sav.) geride kalmasını istemiştir. Semure, gazveye katılamamasına çok üzülüp itiraz ederek, Hz. Peygambere güreşte Râfi‘i yeneceğini söylemiş ve Peygamberimiz onayıyla yapılan güreşte arkadaşını yenmesi üzerine peygamber efendimiz kendisini de orduya almıştır.²⁴²

Yine çokça meşhur olan Buhari’de geçen bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: “Asıl pehlivan ve güçlü kimsenin güreşte başkalarını yenen değil öfkelenmediğinde kendini tutan kimsedir.”²⁴³ buyurması da güreşin o toplum tarafından bilinen ve uygulanan bir sportif oyun olduğunun göstergesidir.

2.3.1.1.4. Yüzme

Günümüzde bir spor olarak tertip edilen yüzme, peygamberimizin de Medine’de çocuk iken öğrendiği bir spordur. Setr-i avrete dikkat edildiği ihtilat (kadın-erkek karışık bir şekilde) yapılmadığı takdirde meşru bir oyun ve eğlencedir. Peygamberin(sav) yaşadığı coğrafya gereği bu sporu çokça yapmak mümkün olmamıştır. Ancak bize ulaşan bilgilerde peygamber(sav) yüzme öğrendiği bilgisi de bulunmaktadır.

²⁴¹ Yûsuf el-Karadâvî, *Helâl ve Haram* (el-halâl ve’l-harâm fi’l-İslâm), çev. Mustafa Varlı, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 317.; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 8/104.

²⁴² Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-İber fî haber men aber*, thk. Ebû Hacer el-Kubeysî, (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985), 1/47.

²⁴³ Buhârî, “Edeb”, 102; Müslim, “Birr”, 106-108.

Resulullah çocukken annesiyle birlikte, Medine'ye gitmiş, Neccaroğullarından bir kimsenin evine misafir olmuşlardı. Hz. Peygamber (sav) bu yolculuğu sırasında bir su birikintisinde yüzmeyi öğrenmiştir.²⁴⁴

Bu kısma kadar zikrettiğimiz oyunların sadece eğlence ve vakit geçirmek için oynanan oyunlar olmadığı gözden kaçmamalıdır. Bu oyunlar, günümüzde uluslararası spor müsabakalarında oynanan ayrı ayrı birer spor dalıdır. Allah (c.c.) eşref-i mahlukat olan, yeryüzünde kendisinin halifesi olacak bizleri boş yere yaratmadığı gibi başıboş da bırakmamıştır. Nitekim Kıyamet suresinde şöyle buyrulur:

*“İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı zannediyor?”*²⁴⁵

Peygamberimiz, ashab-ı kiramı eğlenirken bile bir gaye doğrultusunda hareket etmeye yönlendirmiştir. Yukarda zikrettiğimiz oyun çeşitlerinin birçok faydası bulunmaktadır. Hatta öyle ki bir kısmı ibadet hükmündedir. İslam, bu şekilde faydalı oyunları meşru dairede oynanmasını teşvik ederek sağlıklı bir yaşamı da insanlara öğretmiş olmaktadır.

Bu tür oyunları oynarken İslam'ın korumayı emrettiği hususlar ve şâri'nin koymuş olduğu yasaklara riayet edilmelidir. Müslümanların canına ve malına zarar verecek oyunlar, hayvanlara ve diğer canlılara zulüm içeren faaliyetler kesinlikle caiz değildir. Bu oyunlar yazımızın başında İmam Gazzâlî' den de aktardığımız üzere belirli ölçüler gözetildiği takdirde güzel ve faydalı olur. Yoksa kişinin asli sorumluluklarını ihmal etmesine veyahut çeşitli haramlara düşmesine sebep olacak şekilde bu oyunlarla fazlaca ilgilenmekte caiz değildir. Bu ve benzeri hususlara riayet edilerek meşru daire içerisinde oyun ve eğlenceler ise caizdir.

2.3.1.2. Fayda ve Zarar Vermeyen Oyunlar

Bu tür oyunlar ise ekseriyetle çocukların meşgul olduğu oyun türleridir. Çocuk, yaşı gereği oyuna düşkün olur ve dinen kendisi henüz mesul değildir. Bu sebeple çocuklar ile büyüklerin bu tür oyunlar oynaması arasında fark bulunmaktadır.

²⁴⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yay. 2003), 42.

²⁴⁵ el-Kıyâmet 75/36.

Oyun denilince akla gelen oyun çeşitlerinin ekserisi bu tür oyunlardır. Peygamberimiz döneminde kuşlarla oynanan oyunlar buna örnek gösterilebilir.

Buhari ve Müslim'in rivayet ettiğine göre Enes'in (ra.) Ebu Umeyr künyesiyle çağrılan erkek kardeşinin oynadığı 'nuğar' denilen serçe büyüklüğündeki kuşu ölünce çok üzölmüş, Hz. Peygamberde (sav) evlerine bu sebeple ziyarete gelmiştir. Onun gönlünü almak için ona, 'Ey Eba Umeyr! Ne oldu Nuğayr(kuşçağız)?' demiştir.²⁴⁶

Ancak söz konusu bu uğraş büyükler için farklı bir durumdadır. Ebu Hureyre' den (ra.) gelen bir rivayette Hz. Peygamber (sav.) bir güvercinin peşinde koşan bir adam görünce: "Şeytan, başka bir şeytanı takip ediyor." demiştir.²⁴⁷

Burada kuşların özelde güvercinlerin kerih görölmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu uğraşın boş ve gereksiz malayani bir iş olması ve kişiye sorumluluklarını unutturması sebebiyle Hz. Peygamberin (sav.) böyle buyurduğu düşünülebilir. Nitekim günümüzde de güvercin uçurmak hala yapılan bir aktivitedir ve ekseriyetle Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgelerindeki illerimizde coğrafya şartları gereği evler çatı yerine damlı olarak inşa edilmektedir. Peygamber (sav.) dönemi ve sonraki dönemlerde yüksek apartmanların inşa edilmediğini göz önünde bulundurursak yerleşim yerlerinde sürekli damda bulunmasının kişiyi görmemesi gereken haram olan şeyleri görmesine de sebep olacağı düşüncesiyle Hz. Peygamber (sav.) tarafından yasakladığı düşünülebilir. Nitekim sürekli damda güvercinlerle uğraşan kimse diğer evlerin avlularını, evinin avlusu içerisinde daha rahat kıyafetlerle çalışan hanımları görmesi mümkündür.

Hz. Osman'ın (ra.) döneminde küçük-büyük fark etmeksizin birçok kimsenin güvercin uçurması şüyu bulunca Hz. Osman bunu engellemek için adımlar atmıştır. Hasan el-Basri diyor ki: "Hz. Osman'ın, hutbe verirken, güvercinin ve köpeklerin öldürölmesini emrettiğini duydum."²⁴⁸

Hz. Osman'ın (ra.) bu tür uygulamaların artması sebebiyle önlem alması bu tür oyun ve uygulamaların belirli sınırlar dâhilinde caiz olduğunun göstergesi olabilir. Bu tür oyunlar

²⁴⁶ Buhârî, "Edeb", 81; Müslim, "Edeb", 44.

²⁴⁷ İbn Mâce, "Edeb", 44.

²⁴⁸ İbn Ebî'd-Dünyâ, *Zemmü'l-melâhî*, thk. Muhammed es-Saîd b. Besyûni Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 77.

şüyu bulduğunda insanların bu tür malayani işlere teşvik edeceği için önlem almıştır. Nitekim dinimiz bizlere hayırlı işlerde yarışmayı ve yardımlaşmayı emreder.

*“Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın.”*²⁴⁹

*“İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın.”*²⁵⁰

Gerek Kur’an’ın gerekse Resulullah’ın (sav.) oyun manasında kullandığı laib ve lehv kelimelerinin ekseriyetle menfi anlamda kullanılması çoğu İslam hukukçusunun bu hususa sıcak bakmamalarına sebep olmuştur. Yazımızın ilerleyen kısmında bu hususu detaylı bir şekilde ele alacağız. Ancak bu tür oyunlar hakkında aşağıda da değinileceği üzere bazı Şafii İslam hukukçularının bu tür oyunları mekruh olarak görmesi gibi farklı görüşlerden yola çıkarak haram diyebilmek zor görünmektedir. İslam’da aslolan şeyin ibaha olması hasebiyle bu tür oyunlara, farzları ihmal etmemek ve haramlara düşmemek şartıyla cevaz verilebilir.

2.3.1.3. Zararlı Oyunlar

Bu başlık altında atıcılık, at terbiyesi ve eşiyle şakalaşma dışında her oyunun batıl olduğunu ifade eden hadise dayanarak akla bütün oyunların zararlı ve yasak oluşu gelebilir. Ancak daha önce bahsi geçtiği üzere Hz. Peygamberin (sav.) izin verdiği oyun ve eğlencelerinin bu üçünden ibaret olmadığı ortadadır.

Bu bölümde özellikle eskiden günümüze uzanan kumar şeklinde oynanan Allah ve resulünün yasaklamış olduğu oyunlara değineceğiz. Kur’an-ı Kerim’de birçok ayet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere kumar zararlı ve haram bir uğraştır.

*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.”*²⁵¹

Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve

²⁴⁹ el-Bakara 2/148.

²⁵⁰ el-Mâide 5/2.

²⁵¹ el-Bakara 2/219.

*kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?*²⁵²

Bu apaçık ayetlerden sonra Müslümanın, hiçbir suretle kumar oynayamaz. Değindiğimiz üzere İslam başkasının malını mukaddes sayar ve meşru haller dışında haksız yollarla yemeyi caiz görmez. Kumar ise İslam'ın emrettiği ve kutsal gördüğü şeylerden insanı uzaklaştırarak insanı çalışarak Allah'a tevekkül etmesini engelleyerek onu şansa, tesadüfe güvenmeye iter.

Kumarda kaybeden, ilk kaybını telafi etmek isterken; kazanan da elde ettiği üstünlüğü pekiştirmek maksadıyla oyuna devam eder. Böylece zarar ve kazancın birbirine bağımlı şekli, bireyleri dar bir kumar döngüsüne çekmekte ve bu çevreden çıkmaları güçleşmektedir.

Nitekim Hz. Peygamber (sav.): “Kim Lat ve Uzza adına yemin ederse, hemen La ilahe illallah desin. Ve kim de arkadaşına, seninle kumar oynayalım mı derse, hemen sadaka versin”²⁵³ buyurmuştur.

İbn Abbas'ın (ra.) anlattığına göre, İnsanlar bir araya gelerek deve üzerinden kumar oynarlardı. On kişi toplanıp on deve yavrusu ile bir büyük deveyi takas ederlerdi. Sonra da kumar oklarıyla kura çekerek develerin sahibi olurdu.²⁵⁴

2.3.2. Mezhep İmamlarına Göre Oyunun Hükümü

Mezhep İmamlarının görüşlerini aktarırken onların görüşlerini satranç ve tavla üzerinden değerlendirmek istedik. Bu oyunların üzerinden yapmış oldukları yorumlar ile oyuna nasıl baktıkları hakkında genel bir malumat edinilecektir.

Hanefiler, daha önce bahsi geçtiği üzer üç şey dışında bütün oyunların batıl olduğunu ifade eden hadise dayanarak oyun oynamaya sıcak bakmazlar. Hanefi İslam hukukçuları ekseriyetle satranç ve tavlayı beraber ele almışlardır. Öyle ki imameyn satranç oynayanlara

²⁵² el-Mâide 5/90-91.

²⁵³ Buhârî, “İsti'zan”, 52.

²⁵⁴ Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 608.

selam verilmesini doğru bulmamış, Ebu Hanife ise selam vermek suretiyle onları oyundan alıkoymak düşüncesiyle selam verilebileceğini söylemiştir.²⁵⁵

İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel, Hanefi İslam hukukçularından daha katı bir tutum sergileyerek satrancın haram olduğuna hükmetmişlerdir. İlaveten İmam Malik, satrancı tavlaya kıyasla daha oyalayıcı olması sebebiyle daha kerih görmüştür.²⁵⁶

Bu meselede en mütesahil davranan kişi ise İmam Şafidir. Ona göre, satranç mekruhtur.(tenzihen)²⁵⁷ Hatta bazı şafii İslam hukukçuları satrancın akli kullanmayı gerektiren bir oyun olması hasebiyle muhakeme becerilerini geliştirip savaş taktiklerinde fayda sağlayacağını iddia eder.²⁵⁸

Mezhep imamlarının görüşlerine ilaveten satranç hakkında Gazzâlî; “Kalbi çok meşgul ettiği takdirde şiddetle mekruh olur.”²⁵⁹ derken Ebüssuûd Efendi de, satranca şiddetle karşı çıkar.²⁶⁰

Özetle satranç hakkındaki hüküm için şunları söyleyebiliriz. Bütün mezhep imamları satranç ve benzeri oyunları kerih görmüştür. İmam Şafii dışındaki 2 imam (İmam Malik ve İmam Ahmed) satranca haram derken Hanefiler tahrimen mekruh olarak değerlendirmişlerdir. İmam Şafii ise tenzihen mekruh görmüştür. Bununla beraber zikrettiğimiz üzere şafii mezhebi içerisinde faydalarından ötürü mekruh görmeyen İslam hukukçuları da bulunmaktadır. İmam Gazzâlî ve benzeri ulemanın görüşlerinden yola çıkarak yazımızın başında da zikrettiğimiz üzere satranç ve benzeri oyunlar kişiyi bir farzın ifasından alıkoymadan ve aynı şekilde kendisini dinen haram olan bir şeye sevk etmeden oynanabiliyorsa cevaz verilebilir. Ancak cumhur ulemanın kavillerini dikkate alarak ihtiyatlı davranmak en doğrusu olacaktır.

²⁵⁵ Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i'l-muhtâr*, 4 cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 164.

²⁵⁶ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 12 Cilt (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 2450.

²⁵⁷ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, (Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, ts.), 6/233; Bk. Mustafa el-Hin, Mustafa el-Buğâ ve Ali eş-Şerbecî, *el-Fıkhu'l-menhecî ale'l-mezhebi'l-imâm eş-şâfiî* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992), 262.

²⁵⁸ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esna'l-metâlib fî şerhi Ravdi't-tâlib*, thk. Şeyh Muhammed Muhammed Tâmir (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2000), 4/343.

²⁵⁹ İmam Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 2/703.

²⁶⁰ Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972), 200.

Tavla ise satrançtan daha sert bir şekilde ele alınmıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'den (sav.) nakledilen bazı hadisler şunlardır;

“Tavla ile (zar ile) oynayan kişi, Allah ve rasulüne isyan etmiştir.”²⁶¹

“Tavla ile oynayan, elini domuz etine ve kanına batırmış gibidir.”²⁶²

Âlimlerin çoğunluğu bu hadislerden ve sahabe uygulamalarından hareketle tavlanın haram olduğunu ifade etmişlerdir. Zar ile oynamak ise birçok sahabe tarafından mekruh görülmüştür.

Hanefî İslam hukukçularından Kasani, bu konuda sert bir tutum sergileyenler arasında yer alır. Ona göre eğer tavla ve satranç kumar ise, “*Ey iman edenler, şarap, kumar, dikili taşlar ve şans okları birer şeytan işi pisliktir.*”²⁶³ ayetinden ve “Sizi Allah’ı anmaktan alıkoyan her şey meysirdir.”²⁶⁴ hadisinden hareketle haram olmalıdır. Şayet, tavla ve satranç kumar değil de oyun ise bu takdirde, “Her oyun haramdır. Ancak kişinin eşiyle, ok ve yayıyla ve atıyla oynaması hariç.”²⁶⁵ hadisinden hareketle yine haram olacağını ifade eder.²⁶⁶

İmam Malik, “İşte bu, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Öyleyse haktan sonra sapıklıktan başka ne var?”²⁶⁷ ayetinden istidlalle, satranç ve tavla ile oynamanın bir dalalet ve sapıklık olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁸

İmam Şafii, tavlanın satrançta dâhil olmak üzere diğer oyunlardan daha kötü olduğunu ifade etmektedir. Genel manada oyun hakkında ise “Oyun dindar ve vakar sahibi kimselerin işi değildir.” demiştir.²⁶⁹

Mezhep imamlarının oyun hakkındaki görüşlerini satranç ve tavla özelinde aktardık. Bu görüşler içerisinde oyuna en mütesahhil bakış açısının mekruh olduğunu ifade ettik. Bugün geldiğimiz noktada öyle elektronik oyunlar bulunmaktadır ki satranç gibi oyunlar bu

²⁶¹ Şevkânî, *Neylû 'l-evtâr*, 8/106.

²⁶² Müslim, “Şir”, 10.

²⁶³ el-Mâide 5/90.

²⁶⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/164.

²⁶⁵ Buhârî, *el-Edebü 'l-müfred*, 535.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru 'l-Kur'ân*, 2450.

²⁶⁷ El-Yunus 10/32.

²⁶⁸ Yusuf el-Karadâvî, *el-Halâl ve 'l-harâm fî 'l-İslâm*, 322.

²⁶⁹ Mustafa el-Hin, *el-Fıkhü 'l-menhecî*, 262.

oyunlara mukayese edildiğinde çok masum kalmaktadır. Satranca haram hükmü konulduğunda bu bugünkü oyunların ekserisi için aynı hükmü koymak gerekecektir. Cumhurun aktardığı malumatları görmezden gelerek sadece başta bazı şafii İslam hukukçuları olmak üzere fetva veren ulemanın ictihadları ile bu sahada rahatça hareket etmek ve oyunları tamamen mübah görmeyi çok doğru bulmuyoruz. Kaldı ki İmam Şafii de bu tür oyunları kerih görmüştür. Müslümana düşen bu dünyanın bir oyun ve eğlence olduğunu, ahiretin ise gayet ciddi bir yurt olduğunu unutmamak ve değerli vakitlerini oyunlar ile heba etmemektir. Oyun oynamayı sürekli yapılan bir iş görmemek kaydıyla ara sıra rahatlamak, ibadetlere güç ve kuvvet bulmak maksadı ile oynanmasında ise İmam Şafii'nin ictihadına göre (tenzihen mekruh) hareket edilebileceği söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZARÛRÂT-I HAMSE KAPSAMINDA ELEKTRONİK OYUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu kısma kadar dinin korumayı amaçladığı hususların önemini ve İslam hukukçularının oyuna bakış açılarını ele aldık. Bu kısımdan itibaren elektronik oyunların zarûrât-ı hamse kapsamında değerlendirmesi yapılacaktır. Konunun çok geniş olması hasebiyle elektronik oyunların mübahlığından ve faydalarından ziyade zarûrât-ı hamse kapsamında zararları ele alınacaktır.

Günümüz dünyasında teknolojinin hızla gelişimiyle birlikte elektronik oyunlar, özellikle çocuklar, ergenler ve genç yetişkinler arasında yaygın bir eğlence aracı haline gelmiştir. Elektronik oyunların gelmiş olduğu seviye ile geçmişteki oyunlar arasındaki fark ise çok ciddi seviyededir. Ancak, bu elektronik oyunların aşırı ve kontrolsüz kullanımı, giderek artan bir küresel sorun olan elektronik oyun bağımlılığı kavramını gündeme getirmiştir.²⁷⁰

Elektronik oyun bağımlılığı, bireyin oyun üzerinde çok az kontrole sahip olması, oyunun diğer yaşamla ilgili faaliyetlerin önüne geçmesi, oyunu gerçek yaşantılarıyla ilişkilendirmesi, oyun nedeniyle sorumluluklarını aksatması ve oyunu diğer etkinliklere tercih etmesi gibi faktörlerle çocuklarda sosyal veya duygusal sorunlar ortaya çıkaran bir davranış bağımlılığı durumudur.²⁷¹ Bu bağımlılık, bireylerin günlük yaşamlarını duygusal, bilişsel, sosyal ve fiziksel birçok yönden olumsuz etkileyebilmektedir.

Şiddet içerikli oyunların çocukların şiddet davranışını içselleştirmesine, giderek normalleştirmesine ve şiddet eğilimli bireylerin yetişmesine neden olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır.²⁷² Elektronik oyun bağımlılığı şiddet eğilimi, saldırganlık, psikolojik

²⁷⁰ Ahmet Irmak, “Bilgisayar Oyunlarının Ergenler Üzerindeki Etkileri,” *Türk Psikoloji Dergisi* 25/2 (2010), 45-60.

²⁷¹ Mehmet Barış Horzum, “İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi,” *Eğitim ve Bilim* 36/159 (2011), 56-68.

²⁷² Bk. Muharrem Hazar – Zeynep Hazar, *Çocuk ve Oyun: Kuramdan Uygulamaya Çocuk Oyunları* (Ankara: Spor Yayınevi ve Kitabevi, 2017).

çöküntü, kaygı, yaşam tatmini konusunda yetersizlik, akademik başarıda düşüklük, yalnızlık bunlardan bazılarıdır.²⁷³

Tüm bu mezkur zararlar başta kişinin sağlığı olmak üzere İslam'ın muhafazasını amaçladığı birçok hususa zarar vermektedir. Bu durum başta bireylerin ve ailelerin sonra devletlerin bu hususta önlemler almalarını gerektirecek düzeyde ciddi bir sorundur. Aşağıda, elektronik oyunların zarûrât-ı hamse kapsamında zikredilen öncelikli ilkeler üzerindeki olumsuz etkileri sırasıyla ele alınacaktır.

3.1. Dinin Muhafazası

Yapılan bu çalışmalardan aktardığımız zararların dışında günümüzde elektronik oyunların misyonerlik faaliyetleri için çokça kullanıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Küçük-büyük fark etmeksizin her türlü elektronik oyunda, oyuncular bu duruma maruz kalmaktadır. Özellikle bu oyunların ekserisinin Müslüman olmayan ülkeler tarafından geliştirilmesi bu sahada onları tekelleştirmektedir. Özellikle rol oyunlarında yönlendirilen karakterlere oyunda ilerleyebilmek için çeşitli ibadetler yaptırılmakta, oyun içi sahnelerde kilise ve papazlar övülmektedir.²⁷⁴ Müslümanlar terörist olarak gösterilerek öldürülmektedir. Örneğin Counter Strike'da teröristler yaralanırken ya da ölürken “Allahu ekber” ve “La ilahe illallah” çığlıkları atmaktadır.²⁷⁵

Sıkıntının boyutu bununla da sınırlı değildir, savaş oyunlarında Amerikan askerleri birer kahraman gibi lanse edilmekte ve özellikle küçük yaşta kendisine rol model arayan gençler bu karakterlere özendirilmektedir. Örneğin, “Er Ryan'ı Kurtarmak” ismiyle film olarak da vizyona girmiş olan bir Amerikan askeri olan Ryan ile alakalı sahneler oyunlara da konu olarak oyuncuların bu sahneleri oynamaları gerekmektedir.²⁷⁶

²⁷³ Bk. Aşkın Gürçan, Selçuk Özhan, ve Ramazan Uslu, *Dijital Oyunlar ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri* (Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008), 1-50.

²⁷⁴ YouTube, [Kilisede Papaz Oldum! | Church Simulator], Erişim 26 Temmuz 2025 <https://www.youtube.com/watch?v=Zj3nAigwR2g>

²⁷⁵ CNN Türk, “Popüler Dijital Oyunlarda İslamofobi,” Erişim 26 Haziran 2025, <https://www.cnnturk.com/oyun/populer-dijital-oyunlarda-islamofobi-567736?page>.

²⁷⁶ YouTube, [Meşhur Er Rayn Sahnesi // Call of Duty WWII Türkçe], Erişim 26 Temmuz 2025 https://www.youtube.com/watch?v=3W_AQ-D6uTY

Benzer şekilde bu tür oyunlarda oyun icabı kişinin Müslümanları öldürmesi gerekmektedir. Örneğin çokça meşhur olan Battlefield 1 oyununda İngilizler olarak oynayıp Çanakkale’de Müslümanlar ile savaşıp onları öldürmemiz istenmektedir.²⁷⁷

Hristiyan misyonerlik faaliyetlerinin yanında elektronik oyunlarda ateizm ve deizm gibi kişiyi dinden çıkaracak fikir akımları sürekli işlenmekte genç ve küçük dimağlar farkında olmadan etkilenmektedir. Çocukların oyun oynaması gibi basit ve tabii bir olayda bile çocukların inançları sarsılmaktadır.

Gerçek dünya diye adlandırılan oyun türleri, içerisinde serbestçe hareket etmenize olanak sağlanan oyunlardır. Grand Theft Auto (GTA) tarzı oyunlar içerisinde kişi batı kültürüne dinine onların yaşayış biçimlerine sürekli maruz kalmaktadır. Kişiyi tamamen oyun içerisinde özgür bıraktığı zannedilen bu oyunlar içerisinde, NPC olarak adlandırılan oyun içi karakterler ile oyun gereği kurulan iletişimde Hristiyanlık veya tanrı tanımazlık propagandası yapılmaktadır.

Tüm bu örnekler arttırılabilir elbette. Verdiğimiz bu örnekler masum görülen bu oyunların özellikle küçük yaştaki çocukların dinine ne kadar zarar verdiğini gözler önüne sermektedir. Küçük yaştan itibaren sürekli akıllı telefonlara, akıllı tabletlere ve oyun konsollarına maruz kalan çocukların bu ve benzeri oyunlar oynaması İslam’a olan bağlılıklarını, Allah’a olan inançlarını sarsmaktadır. Maalesef, bu elektronik oyunlar birçok insanımızın evlerine sokmayacağı İncil ve Hristiyan din adamlarını evlerimize sokmuş. Çocuklarımızı Kur’an’dan çok İncil ve öğretilerine maruz bırakmıştır. Alenen dinimizi hedef alan bu tür oyunlar içerisindeki mezkur sebepler mübahlığına mâni olmaktadır. Dinimiz kişilerin ebedi saadeti için öncelikle onların dinleri muhafaza etmeyi amaçlar. Bu tür oyunlar ise bu amacı baltalamaktadır.

Elektronik oyunların verdiği zarar sadece inanç yönünden de değildir. Bilgisayar veya oyun konsolları başında saatlerin nasıl geçtiğini anlamayan kimseler namazlarını ihmal etmekte ve kişinin rabbi ile arasındaki münasebete zarar vermektedir. Sâlih amellerin yerini sürekli dolduran bu oyunlar namaz gibi mühim bir ibadetin dahi önüne geçebilmektedir. Zamanla

²⁷⁷ YouTube, [Çanakkale Cephesi : Anzaklar ve Türk Topçuları], Erişim 26 Temmuz 2025 <https://www.youtube.com/watch?v=kFYpCKPnY5Q>

namazları terk eden kimse, Kur'an'ın ifadesi ile²⁷⁸ kendisini kötülüklerden koruyacak bir kalkan olan namazsız kalıp haramlara daha kolay düşmektedir.

Manevi ihtiyaçların ihmali kişiyi boşluğa sürüklemekte ve şeytanın vesveselerinin odağı haline getirmektedir.²⁷⁹ Bu boşluk bazen doğru bir şekilde doldurulsa da ekseriyetle kişinin dinden uzaklaşması şeklinde gerçekleşmektedir.

Bu tür zararlı faaliyetleri somutlaştırmak adına doğrudan İslam'ı hedef alan İslamofobik oyunlar da Batılı aktörler tarafından finanse edilmektedir.²⁸⁰ Böylelikle tahribatın boyutu daha da artmaktadır. Bu oyunlardan bazı oyun içi görseller aktarmak istiyoruz:

Getready Minarett Attack, bu oyunda minareleri yıkıp müezzinleri öldürme görevi veriliyor.

Şekil 14: Getready Minarett Attack oyunundan oyun içi ekran görüntüsü.²⁸¹

Bomb Gaza, Gazze'yi bombalayıp, çarşafli kadınları ve cübbeli erkekleri öldürme üzerine kurulu bir oyundur.

²⁷⁸ el-Ankebût 29/45.

²⁷⁹ ez-Zuhruf 43/36.

²⁸⁰ İsa Atıcı, Hukuk Sosyolojisi Bağlamında İslamofobi ve İslam Hukuku, Edt. Mehmet Koç (Ankara: İlahiyat Yay., 2022), 73.

²⁸¹ GZT, "İslamofobi'nin Kendine Yer Bulduğu 13 Oyun" Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.gzt.com/jurnalist/islamofobinin-kendine-yer-buldugu-13-oyun-2544204>

Şekil 15: Getready Minarett Attack oyunundan oyun içi ekran görüntüsü.²⁸²

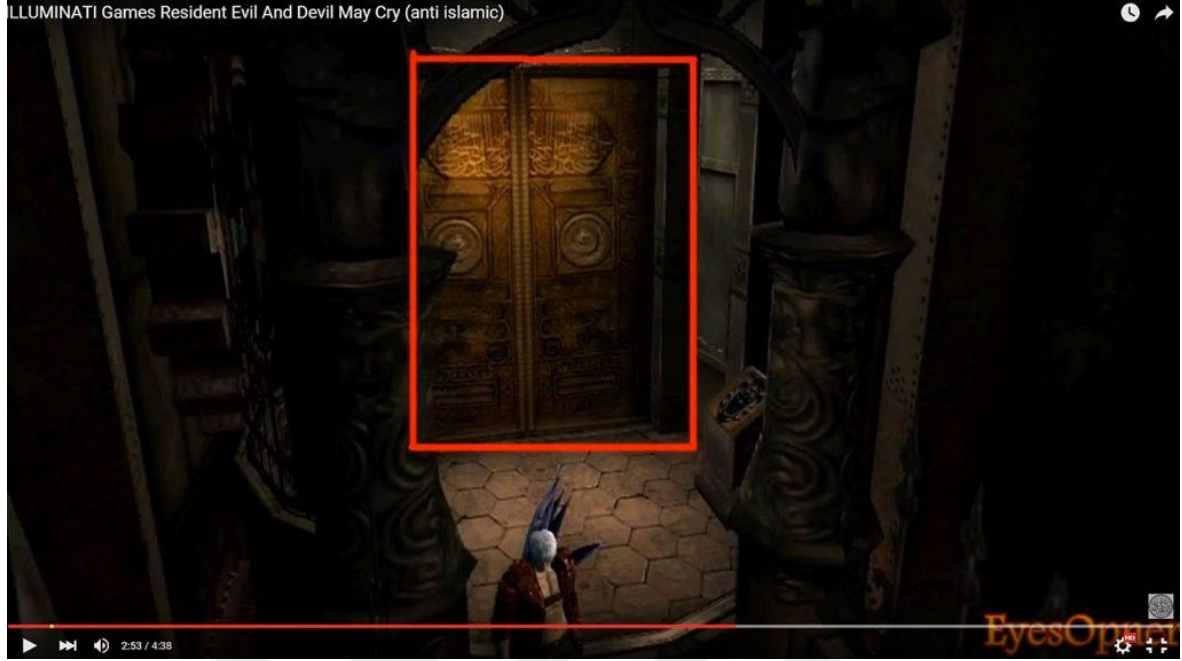

Davil May Cray 3, Hitman, Resident Evil gibi tespit edebildiğimiz bu oyunlarda kötülüklerin kapısı olarak Kâbe'nin kapısı gösteriliyor.²⁸³

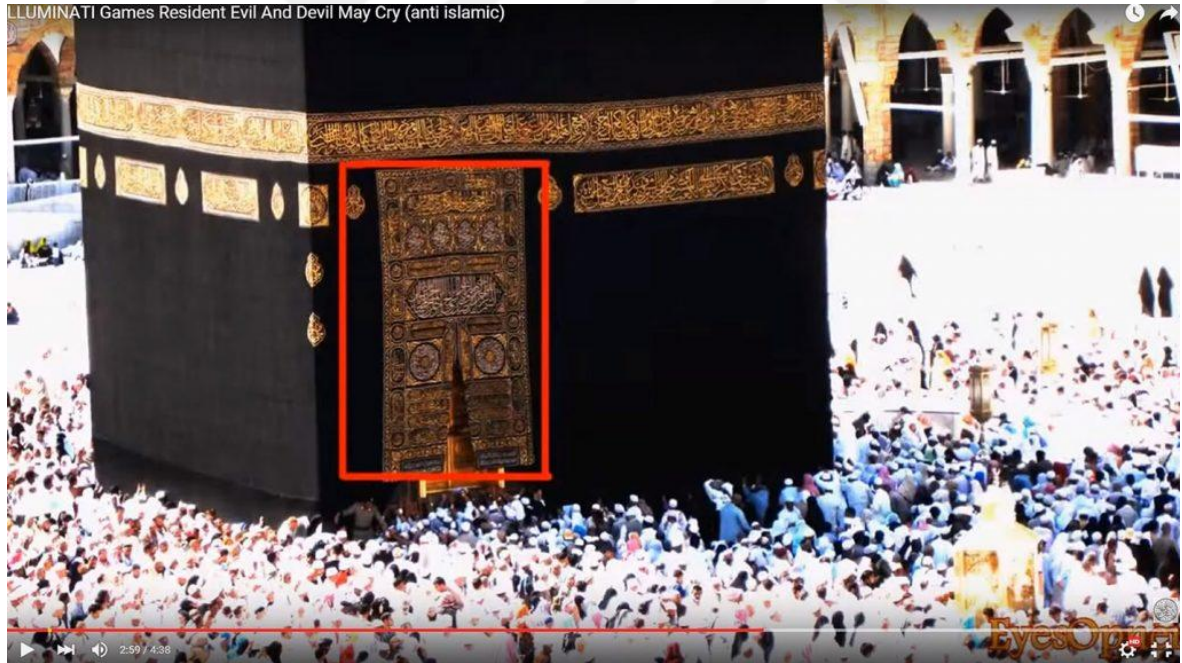
²⁸² Stuart Dredge, "Gaza Bomb: Israel–Palestine Game Deleted from Google Play," *The Guardian*, 4 Ağustos 2014, erişim: 31 Ağustos 2025, <https://www.theguardian.com/technology/2014/aug/04/gaza-bomb-israel-conflict-game-available-download-google-play-android>.

²⁸³ CNN Türk, "Popüler Dijital Oyunlarda İslamofobi," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.cnnturk.com/oyun/populer-dijital-oyunlarda-islamofobi-567736?page>.

Şekil 16: Resident Evil oyun içi ekran görüntüsü. Kırmızı ile işaretli yer Kâbe'nin kapısına benzetilmiş alan.²⁸⁴

Şekil 17: Mescid-i Haram. Kırmızı ile işaretli yer oyunlarda kullanılan kapı kısmı.

²⁸⁴ Teknolog, “Oyunlara İslamofobi Takibi”, Erişim 26 Mayıs 2025, <https://teknolog.com/oyunlara-islamofobi-takibi/>.

Call Of Duty' de harabe bir evin tuvaletinde, kirli bir klozetin tam üstünde hadis-i şerif ile bezeli olan bir çerçeve asılı olduğu tespit edildi.²⁸⁵

Şekil 18: Call of Duty' de klozet üzerinde geçen hadis metni içeren çerçeve.

Şekil 19: Call of Duty' deki hadis bezeli çerçevenin oyun içi yaklaştırılmış hali.

3.2. Canın Muhafazası

Elektronik oyunların maalesef cana verdiği zarar azımsanmayacak kadar büyüktür. Bir insanı öldürmeyi bütün bir insanlığı öldürmek gibi gören bu hususta insan hayatını şerefli ve değerli kılan dinimiz elbette ki insan hayatına riske atan bu tür oyunları yasaklamıştır.

²⁸⁵ CNN Türk, “Popüler Dijital Oyunlarda İslamofobi,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.cnnturk.com/oyun/populer-dijital-oyunlarda-islamofobi-567736?page.>

Daha önce çokça gündem olan Mavi Balina oyunu bunun en büyük örneklerindendir. Verdiği görevlerle çocukları intihara sürükleyen bu oyun maalesef yüzlerce çocuğun intihar etmesine sebep olmuştur. Bunun ülkemizdeki örneği 2019 yılında on dört (14) yaşındaki bir çocuğun intihar vakasıdır.²⁸⁶ İnsan hayatını hiçe sayan bu oyunlar özellikle savunmasız çocukları hedef almaktadır. Aile ilgisinden yoksun olan bu çocuklar bu tür oyunlara rağbet etmekte ve hayatlarına son vermektedirler.

Mavi Balina isimli oyunda çoğu şiddet içeren 50 talimatın yerine getirilmesi isteniyor. 50 günlük bir süreyi kapsayan bu komutlar arasında derin olmayacak şekliyle kol ve bacakların kesilmesi, belirli bir süre boyunca kimse ile görüşülmemesi, yüksek sesli olarak müzik dinlenilmesi gibi aşamalar yer alıyor. 50. günün sonunda da kişiye son aşama olan "yüksekten atlayarak ya da kendini asarak" intihar etme komutu veriliyor.²⁸⁷

Yine yakın zamanda, neredeyse önüne gelen herkesi bıçaklayarak yaralayan şahsın adliyede vermiş olduğu ifadesinde: “Sürekli telefon ve bilgisayardan savaş oyunu oynuyorum. Rüyamda oyunu bırakıp gerçek hayatta oyun oynadığımı gördüm. Olay günü de aynı rüyayı gördüm mutfaktan bıçağı alıp çıktım. Oyundaki gibi bana saldıracaklar zannettim. Özellikle birini seçmedim”²⁸⁸ demesi bu oyunların insan canına kıymayı ne kadar kolaylaştırdığını gözler önüne sermektedir. Nitekim bu hususta elektronik oyunların sunduğu hayal dünyası ve gerçek dışı senaryoların, bireylerin gerçeklikten kopmasına neden olabileceği ile alakalı çalışmalar mevcuttur.²⁸⁹

İş sadece intihara teşvik eden oyunlarla da sınırlı değildir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu tür oyunlar son derece bağımlılık yapan oyunlar olması hasebiyle kişilerin oyun içi tartışmaları gerçek hayata taşmakta, okullarda akran zorbalığı olarak başlayan bu durum cinayete kadar gitmektedir.²⁹⁰ Özellikle geçmiş yıllarda Metin2 isimli oyun sürekli haber

²⁸⁶ BBC Türkçe, Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cpw52d981pko>.

²⁸⁷ BBC Türkçe, Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42012020>

²⁸⁸ A Haber, “Önüne Geleni Bıçaklayan Şüpheli Tutuklandı: İfadesinde 'Bilgisayar Oyunlarından Etkilendim' Deddiği Ortaya Çıktı,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.ahaber.com.tr/video/yasam-videolari/onune-geleni-bicaklayan-supheli-tutuklandi-ifadesinde-bilgisayar-oyunlarindan-etkilendim-dedigi-ortaya-cikti>.

²⁸⁹ Bk. İnal, Ahmet – Mustafa Kiraz. *Çocuklarda İnternet ve Bilgisayar Kullanımı*. (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2008).

²⁹⁰ Milliyet, “Wolfteam oyunu yüzünden kavga ettiği arkadaşını öldürdü?” Erişim 26 Mayıs 2025 <https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/wolfteam-oyunu-yuzunden-kavga-ettigi-arkadasini-oldurdu-2604887>

bültenlerine çıkmakta minik canlar hayatlarını kaybetmektedir.²⁹¹ Bu tarz MMORPG türü oyunlar bu haberlerin merkezini oluşturmaktadır.

Savaş ve şiddet oyunları ile büyüyen çocuklar için şiddet uygulamak hatta ve hatta bir cana kıymak basit bir hale gelmektedir. Oyun içerisinde sanal ortamda yaptığı fiilleri gerçek hayatta uygulayan kimseler zuhur etmektedir.²⁹² Özellikle şiddet içerikli elektronik oyunların, saldırgan davranışları, şiddete karşı duyarsızlaşmayı tetiklediği ile alakalı çalışmalar mevcuttur.²⁹³

Erkek çocuklar arasında yaygın olan Call of Duty, Valorant, Counter Strike, PUBG gibi savaş oyunları baştan sona sürekli öldürmek üzerine kuruludur. Bu oyunlarda kişi ne kadar çok kişi öldürürse o kadar iyi bir oyuncu konumunda olmaktadır.

3.3. Neslin Muhafazası

Günümüzde zina yaşı ortaokullara kadar düşmüştür.²⁹⁴ Bunun tek sebebi elbette elektronik oyunlar değildir ancak konumuz itibarıyla sadece elektronik oyunların yaptığı tahribatı ele alacağız.

Gelişen yazılımsal ve donanımsal teknolojiler yeni nesil oyunları gerçek video görüntülerinden neredeyse ayırt edilemez hale getirmiştir. Neredeyse hemen hemen her oyuna yerleştirilen cinsel objeler özellikle ergenlik çağındaki gençlerin birçok hataya düşmesine sebebiyet vermektedir. Kadınların birer cinsel obje olarak kullanıldığı bu oyunlarda erkekler sürekli tahrik edilmekte, kızlar ise yaşları küçük olmasına rağmen kadınlaştırılmaktadır. Bu durum maalesef başta zina olmak üzere dinimizin tasvip etmediği birçok duruma sebebiyet vermektedir.

²⁹¹ CNN Türk, “13 Yaşındaki Çocuk Sabıkalı Oyun Metin2 Yüzünden mi Öldü?,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.cnnurk.com/turkiye/13-yasindaki-cocuk-sabikali-oyun-metin2-yuzunden-mi-oldu-665454->

²⁹² A Haber, “Önüne Geleni Bıçaklayan Şüpheli Tutuklandı: İfadesinde 'Bilgisayar Oyunlarından Etkilendim' Deddiği Ortaya Çıktı,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.ahaber.com.tr/video/yasam-videolari/onune-geleni-bicaklayan-supheli-tutuklandi-ifadesinde-bilgisayar-oyunlarindan-etkilendim-dedigi-ortaya-cikti>

²⁹³ Bk. Ahmet Irmak – Mehmet Erdoğan. “Ergenlerde İnternet ve Oyun Bağımlılığı: Sebepler ve Sonuçlar.” *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 3/1 (2016), 35–57.

²⁹⁴ Sabah Arşiv, “Genç 2335 Özel Dosya,” Erişim 26 Mayıs 2025, https://arsiv.sabah.com.tr/ozel/genc2335/dosya_2335.html.

Keşke sıkıntı sadece oyunlar içerisine yerleştirilen cinsel objelerden ibaret olsaydı. Yetişkinler için olduğu iddia edilen birçok pornografik oyun piyasaya sürülmekte ve insanlar şehvetlerinin kurbanı edilmektedir.

Mafya vari oyunlar, oyunlardaki baş karakterlerin gayri-İslami hayat tarzlarını enjekte etmekte, gençler bu tür ahlaksız işlere heves etmektedir. Söz gelimi MAFİA isimli oyun serisi birçok uygunsuz sahne içermektedir. Oyuncular ilerleyen bölümlere gelebilmek ve oyun içerisindeki senaryoyu kavramak adına bu sahnelerle maruz kalmakta veyahut bizatihi oynamak durumundadır.

Tüm bu zararların dışında büyük-küçük fark etmeksizin aile bireyleri çeşitli teknolojik aletlerle saatlerce oyunlara dalmakta aile içi iletişim azalmakta ve Rabbimizin kuvvetlendirmemizi istediği bağlar zayıflamaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar da bunu göstermektedir. Bu çalışmalar²⁹⁵, elektronik oyun bağımlılığının aile sorunlarına yol açabileceğine ve aile üyeleri arasındaki iletişim bağlarını zayıflatabileceğine vurgu yapmaktadır.²⁹⁶

3.4. Malın Muhafazası

Bu başlık altında ilk akla gelen madde kumardır elbette. Dinimizin şeytan işi birer pislik olarak nitelendirdiği kumarın her türlü haramdır buna elektronik oyunlar da dahildir. Maalesef artan kumar bağımlılıklarının ekserisi elektronik ortamlarda gerçekleşmektedir. Bu bağımlılık öyle düzeydedir ki çocuk yaştan itibaren birçok kimseyi esir almaktadır.²⁹⁷

Üstelik bu oran azımsanamayacak kadar yüksektir. İstanbul Planlama Ajansı'nın Ağustos 2025'te yayımladığı "Bağımlılığın Yeni Yüzü: İstanbul'da Sanal Kumar ve Ekran

²⁹⁵ Bk. Hüseyin Nergiz-Serpil Fidan Nergiz, "Çocuk, Ergen veya Gençlerde Dijital Oyun Bağımlılığını Araştıran Ulusal Lisansüstü Tezlerin İncelemesi", *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 9/23 (Nisan 2021), 53-70.

²⁹⁶ Fatih Uzunoğlu *Dijital Oyun Bağımlılığı: Psikososyal Etkiler*, (Ankara: Pegem Akademi, 2021).

²⁹⁷ Memurlar.net, "Kumar Oynama Yaşı 13-14'e Kadar Düştü," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.memurlar.net/haber/1111638/kumar-oynama-yasi-13-14-e-kadar-dustu.html> ; Analiz Gazetesi, "Sanal Kumar Yaşı 10'a Kadar Düştü," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://analizgazetesi.com.tr/haber/sanal-kumar-yasi-10a-kadar-dustu-8604/>.

Bağımlılığı” başlıklı rapora göre, Türkiye’de sanal kumar oynama oranı %10,4 ile dünya ortalamasının üzerindedir.²⁹⁸

Kumar üzerine kurulan birçok elektronik oyun insanların kolay yoldan zengin olma isteklerini kamçulamakta ve insanlar kumar ağına düşmektedir. Özellikle gençler bu durumdan etkilenmekte kumar bataklığına düşerek boğulmaktadırlar.

Elektronik oyunların mal hususunda verdiği zararlar sadece kumar ile de sınırlı değildir. Oyun içi alışveriş sistemi özellikle oyunda ilerlemek için neredeyse kişiyi mecbur bırakmakta genç yaşlı hemen hemen her kesimden insan paraların ciddi bir kısmını düzenli olarak bu oyunlara yatırmaktadır. Oyuna harcanan para kişiyi oyuna daha çok bağlamakta ve harcanan para sürekli artmaktadır.

Sıkça örnek verdiğimiz MMORPG tarzındaki rol yapma oyunlarında oyun içi eşya veya karakter fiyatları bir ev ya da araba alabilecek boyutlara ulaşmaktadır.²⁹⁹ Uzmanlar bu hususta sürekli aileleri uyarmasına rağmen oyun sektöründe her geçen yıl bu oyunlara yenileri eklenmekte ve gençler bu oyunlar karşısında heba olmakta büyükler dahi bağımlılıkları sebebiyle sahip olduğu her şeyi elden çıkarmaktadır.

Para yatırarak alınan oyun içi paralarla kumar oynatılmakta ve bu durum neredeyse fark edilmemektedir. Örneğin 100₺ ile oyun içi alınan 1000 oyun parası ile kart çekme, çark çevirme vs. gibi yöntemlerle kumar oynatılmakta ve bu durum normalleştirilmektedir. Bu birçok oyunun başvurduğu bir yöntemdir. Oyun parası, elmas, yıldız gibi nesnelerle ifade edilmekte ve sürekli farkında olmadan kişiler kumara alıştırılmaktadır. Hatta oyun içi bu kura çekme sistemlerini kumarhanelerdeki sistemlere benzeterek bilinç altında kumarhanelere ve kumar aletlerine alışkanlık oluşturulmaktadır. Birçok oyunun objeleri kumarhanedeki oyun sistemleri ile neredeyse tıpatıp benzemektedir.

²⁹⁸ İstanbul Planlama Ajansı, *Bağımlılığın Yeni Yüzü: İstanbul’da Sanal Kumar ve Ekran Bağımlılığı* (İstanbul: İstanbul Planlama Ajansı, 2023).

²⁹⁹ Hürriyet, “Araba Karşılığında Karakterini Satan Var,” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/araba-karsiliginda-karakterini-satan-var-12943523>.

3.5. Aklın Muhafazası

Elektronik oyunların zarar verdiği bir diğer husus ise akıldır ki dinimiz bu hususta aklı korumak adına yine birçok önlem almıştır. Örneğin aklı örtmesi sebebiyle içkiye hamr denmesi ve haram kılınması en yaygın örneklerinden biridir.³⁰⁰

Elektronik oyunlar özellikle RPG tarzındaki oyunlar çok ciddi bağımlılıklar yapmakta kişilerin akıl sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu tür oyunları oynayan çocukların akademik başarılarında çok ciddi düşüş yaşandığı yapılan araştırmalarla sabittir. Hatta bu çocukların geceleri uykusuz kalıp okulda uyukladıkları hayattan kendilerini neredeyse soyutladıkları yine yapılan bu araştırmalarda ifade edilmiştir. Bu oyunların bağımlılık boyutu sık sık haber programlarında da yer almakta, psikolojik danışmanlar, danışanlarının bu şikayetlerle sık sık geldiklerini ifade etmektedirler.³⁰¹

İşin bir diğer boyutu bu oyunlar aracılığı ile çocukların ve gençlerin selim bir akıl sahibi olmasının önüne geçilmesidir. Dünya görüşlerini direk hedef alan bu oyunlar her bir bireyi kendileri gibi düşünmeye sevk etmektedir. Öyle ki Afganistan'daki Müslümanları terörist olarak görüp Amerika'nın oraya medeniyet, barış ve uygarlık getireceğini, o bölgelerin yaşanılır bir hale gelmesinin Amerika sayesinde olduğunu düşündüren birçok oyun mevcuttur. Call of Duty bu hususta maalesef meşhur olmuş bir örnektir. Müslümanların terörist olarak görülerek öldürülmesi birçok oyun serisinde devam etmektedir. Örneğin; Call Of Duty 2 isimli serisinde oyun içerisinde 2. Dünya Savaşında hücum eden birliklerle hareket eden uçaklar bir caminin minaresini doğrudan hedef alarak yıkmaktadır. Call Of Duty Black Ops 2 serisinde ise Müslümanların birer terörist olarak lanse edildiği bu oyunda Müslümanlar dünyayı tehdit eden kimseler olarak gösterilmektedir. Call Of Duty Modern Warfare 2: Oyundaki bir bölümde karakterin girdiği evin banyosunda klozetin üzerindeki resmin çerçevesi "Allah güzeldir ve güzel olanı sever" mealindeki bir hadis-i şerif ile bezelidir.

Bilhassa gençler düşünemez hale getirilip birer oyun bağımlısı kılınıyor. Nisbeten aklını kullanan kimselerin ise selim bir akıl sahibi olmaması için çaba sarf ediliyor. Oyundan başka

³⁰⁰ Nebi Bozkurt "İçki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/455-456.

³⁰¹ Sabah, "Dijital Dünya Psikiyatrik Sorunlara Neden Oluyor," Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.sabah.com.tr/egitim/dijital-dunya-psikiyatrik-sorunlara-neden-oluyor-7121493>.

bir derdi olmayan gençlerin okuması, yazması, çalışması ve kendini geliştirerek donanımlı bir birey olmasının önüne geçilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Şâri tarafından emir, nehiy ve ibaha kapsamında vaz edilmiş olan her bir hüküm detaylıca incelendiğinde; bu hükümlerin zarûrât-ı hamse başlığı altında formüle edilmiş olan beş temel değeri koruma ve gereği gibi tatbik etme vasfına sahip olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile herhangi bir emir veya nehy hükmü din, can, nesil, akıl veya malın korunmasına taalluk etmektedir. Esasen bireyin sergilediği herhangi bir davranışı da inanç, ahlak ve amel bütünlüğünde bu beş temel ilkelerden birisinin çatısı altındadır. Açık ve net olarak anlaşılmaktadır ki, dünya ve ahiret mutluluğu bu beş temel değeri korumaya ve şâri tarafından istenen şekli ile devam ettirmeye bağlıdır. Bu bağlamda bu beş değerın korunmasına mani olan engellerin ve ifsad eden veya tamamen ortadan kaldıran tehditlerin bertaraf edilmesi elzemdir.

Elektronik oyunların yukarıda zikrettiğimiz çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Beş temel değere alenen zarar veren oyunlara haram hükmü verilmelidir. Zira örneğin Müslümanları öldüren oyunlarda olduğu gibi doğrudan dini değerleri hedef alan veya doğrudan kumar oynatan bir oyuna helal hükmünü vermek mümkün değildir. Buna mukabil bu zarar, aleni ve doğrudan değil ancak bireyde özentî oluşturacak düzeyde ise sedd-i zerâi ilkesi gereğinde tahrimen mekruh hükmü uygun olacaktır. Bunların haricinde vaktin boşa gitmesine neden olan oyunlar tenzihen mekruh kategorisinde değerlendirilebilir. Elektronik oyunlarla ilgili uhrevî müeyyideler bu şekilde olmakla birlikte dünyevî bazı müeyyideler de uygulanmalıdır. Müslüman bireyler bu oyunların zararlı etkilerinden korunmalıdır. Bu hususta hukukî düzenlemelere ihtiyaç vardır. Öncelikle bu tür oyunlara Müslüman bireylerin erişimi engellenmelidir. Bu, devletin vatandaşlarını muhafaza etme yükümlülüğü dâhilinde üstleneceği bir ödevdir. Bununla birlikte ailelerin de çocuklarını bu tür zararlı oyunlardan koruma sorumluluğu vardır. Elbette sanal alemde suç işlemek gerçek hayatta işlemek gibi değerlendirilemez. Oyun oynarken insan öldüren kişi kısas edilir diyemeyiz. Ancak ta'zir cezası, oynanan oyunun birey ve topluma verdiği zarar ölçüsünde takdir edilmeye müsait bir cezadır. Ta'zir cezasını hukukî yönleri ile tatbik edebilecek olan yegane kurum devlettir. Fakat aileler de koruyucu tedbir bağlamında, çocuklarını te'dib etmelidir. Te'dibten kastımız elbette fizikî şiddet değildir. Ancak ceza veya ödüllendirme usulüyle çocuklarına bu oyunları yasaklama yönünde uygun davranışlar sergilemeleri aileler üzerine Şâri tarafından yüklenmiş bir ebeveynlik görevidir.

SONUÇ

Teknolojinin gelişmesi ile başta sağlık alanında olmak üzere, sanayiden bankacılığa tarım sektöründen uzay araçlarına, savunma sanayisine kadar birçok alanda ilerleme kat edilmiştir. Bilim ve teknoloji sadece bu alanlarla sınırlı kalmamış oyun ve eğlence sektöründe de bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmiştir. Kuşkusuz gerçekleştirmeye de devam edecektir. Ancak ne yazık ki insanoğlunun geliştirdiği yeni teknolojilerin bir kısmı hayatı kolaylaştırırken diğer bir kısmı başta insan olmak üzere canlılara, doğaya ve çevreye büyük zararlar vermektedir. Doğal kaynaklar hızla tüketilmekte, çevre tahrip edilmektedir. Elektronik oyunların boş vakti değerlendirme veya eğitim amacıyla kullanılma fonksiyonu elbette zararsız ve hatta faydalıdır. Ancak bu olumlu etki çok kısıtlı kalmaktadır. Zira başta çocuklar olmak üzere insanlara verdiği zarar, geline nokta ne eğitim ne de psikolojik tedavi destekleri ile tolere edilebilecek bir noktada değildir. Zararlı içerikleri ile ön plana çıkan bu tür oyunlar, Müslüman bireyler üzerinde inanç, ahlak ve sâlih amel denkleminde büyük tahribatlara yol açmaktadır. Cep telefonu ile de çok yoğun olarak oynanma imkânına sahip olan oyunlar, sosyal hayattan izole olarak telefon ekranına hapsolmuş bir gençlik ortaya çıkarmıştır. Okuma alışkanlığı ve okuduğunu anlama melekesi yerini oyun oynama alışkanlığı ve oynadığı oyunu hayatına tatbik etme eğilimine dönüşmüştür.

Elektronik oyunların zarûrât-ı hamseye verdiği zararlar, modern çağın en önemli sorunlarından biri olarak kabul edilmelidir. Bu çalışma, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde farkındalık oluşturarak, ailelerin, eğitimcilerin ve devletin bu konudaki sorumluluklarına dikkat çekmeyi hedeflemiştir. İslam hukukunun dinamik yapısı, Makasidü's-Şerîa'nın rehberliğinde, güncel sorunlara yönelik uygun çözümlerin (özellikle ta'zir ve koruyucu tedbirler) üretilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, elektronik oyunların denetimi, zararlı içeriklerin engellenmesi ve bağımlılıkla mücadele edilmesi, Müslüman bireylerin dünya ve ahiret saadatinin temini açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulgâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-kur‘âni’l-kerîm*. Kahire, 2007.

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993.

A Haber. “Önüne Geleni Bıçaklayan Şüpheli Tutuklandı: İfadesinde 'Bilgisayar Oyunlarından Etkilendim' Deddiği Ortaya Çıktı.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.ahaber.com.tr/video/yasam-videolari/onune-geleni-bicaklayan-supheli-tutuklandi-ifadesinde-bilgisayar-oyunlarindan-etkilendim-dedigi-ortaya-cikti>.

Akbulut, İlhan. “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar.” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 52/1 (2003): 167-181.

Akgündüz, Ahmed. *İslam ve Osmanlı Külliyyatı Kamu Hukuku*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., 2011.

Aktan, Hamza. “Âkile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1989. 2/248-249.

Ali Haydar Efendi. *Dürrü’l-Hükkam Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*. Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 2003.

Analiz Gazetesi. “Sanal Kumar Yaşı 10’a Kadar Düştü.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://analizgazetesi.com.tr/haber/sanal-kumar-yasi-10a-kadar-dustu-8604/>.

Atcı, İsa. *Hukuk Sosyolojisi Bağlamında İslamofobi ve İslam Hukuku*. Edt. Mehmet Koç Ankara: İlahiyat Yay., 2022, 73.

Aydın, Mehmet Âkif. *İslâm Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.

Balıkesir İl Sağlık Müdürlüğü. “Sağlık İçin Her Gün 10.000 Adım.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://balikesirism.saglik.gov.tr/TR-72924/saglik-icin-her-gun-10000-adim.html>.

Bardakoğlu, Ali. “Diyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. 9/474-479.

Bardakoğlu, Ali. “Had”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996. 14/547-551.

Bardakoğlu, Ali. “Hırsızlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. 17/384-396.

Bardakoğlu, Ali. “Kumar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2002. 26/364-367.

Başoğlu, Tuncay. “Ta‘zîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. 40/198-202.

BBC Türkçe. “Mavi Balina oyunu nedir? Neden tehlikeli?” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cpw52d981pko>.

BBC Türkçe. “Türkiye’de yasa dışı bahis ve kumar gençler arasında neden yaygınlaşıyor?” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nxvl0jg42o>.

Beşer, Faruk. “İlkah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. 22/115-117.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yay., 1988.

Bolay, Süleyman Hayri. “Akıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1989. 2/238-242.

Boynukalın, Ertuğrul. “Makâsîdu’ş-Şerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2003. 27/423.

Bozkurt, Nebi. “İçki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. 21/455-456.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870). *el-Câmi‘u’s-sahîh*. Tahkik: Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavqî’n-Necât, 1422/2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/869). *el-Edebü’l-müfred*. İstanbul, 1410/1989.

Mergînânî, Burhâneddîn. *el-Hidâye şerhu bidâyeti’l-mübtedî*. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatü’l-Kübrâ el-Emîriyye, 1326/1908.

Cin Halil – Akyılmaz Gül. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Sayram Yayınları, 2011.

CNN Türk. “Popüler Dijital Oyunlarda İslamofobi.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.cnnturk.com/oyun/populer-dijital-oyunlarda-islamofobi-567736?page>.

CNN Türk. “13 Yaşındaki Çocuk Sabıkalı Oyun Metin2 Yüzünden mi Öldü?” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.cnnturk.com/turkiye/13-yasindaki-cocuk-sabikali-oyun-metin2-yuzunden-mi-oldu-665454->.

Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.

Cüveynî, Ebü'l-Meâlî. *el-Bürhân fî usûli'l-fikh*. Thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb. Katar: 1992.

Çeker, Orhan. “Hünsa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. 18/491-492.

Dağcı, Şamil. “Kıyas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2022. 25/488-494.

Dredge, Stuart. “Gaza Bomb: Israel–Palestine Game Deleted from Google Play.” *The Guardian*, 4 Ağustos 2014. Erişim: 31 Ağustos 2025. <https://www.theguardian.com/technology/2014/aug/04/gaza-bomb-israel-conflict-game-available-download-google-play-android>.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889). *Sünen*. Tahkik: Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.

el-Bâr, Muhammed Ali. “Modern Veriler Işığında İslam Hukukunda Uyuşturucular.” Çev. Nusret Dede. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 445-472.

el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1987.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111). *İhyâ'u ulûmi'd-din*. Çev. Ahmet Serdaroğlu. 4 cilt İstanbul, 1989.

Hin, Mustafa, Mustafa el-Buğâ ve Ali eş-Şerbecî. *el-Fıkhu'l-menhecî ale'l-mezhebi'l-imâm eş-Şafîi*. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1992.

Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Encyclopedia Britannica. “Electronic Game.” Archived at Web Archive. Erişim 26 Mayıs 2025.

<https://web.archive.org/web/20200919070913/https://www.britannica.com/topic/electronic-game>.

Encyclopedia Britannica. “Electronic Game.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.britannica.com/topic/electronic-game>.

Ertuğrul Düzdağ. *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972).

Esen, Hüseyin. “Zina”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. 44/440-444.

Etimoloji Türkçe. “Oyun.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/oyun>.

GZT. “İslamofobi'nin Kendine Yer Bulduğu 13 Oyun” Erişim 26 Mayıs 2025, <https://www.gzt.com/jurnalist/islamofobinin-kendine-yer-buldugu-13-oyun-2544204>

Gürcan, Aşkın, Selçuk Özhan, ve Ramazan Uslu. *Dijital Oyunlar ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yay., 2003.

Hazar, Fatma. “Eko-Fıkıh Ekseninde Yeni Bir Makâsıdu’ş-Şerîa Tasnifinin İmkânı (Çevrenin Zarûriyyât Kapsamına Alınması Hakkında).” *Amasya İlahiyat Dergisi* 18 (Haziran 2022).

Hürriyet. “Araba Karşılığında Karakterini Satan Var.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/araba-karsiliginda-karakterini-satan-var-12943523>.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülazîz. *Reddü’l-Muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-Muhtâr ‘alâ Metni Tenvîri’l-Ebsâr* (Hâşiye). Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1987.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Maqasidü’ş-şerî’ati’l-islamiyye*. Tunus: Dârü’s-Sühnûn, 1978.

İbn Ebî’d-Dünyâ. *Zemmü’l-Melâhî*. Thk. Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1992.

İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (909/1503-974/1567). *ez-Zevâcîr 'an iktirâfî'l-kebâir*. 2 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.

İbn Kesîr, İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*. 12 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887). *Sünen*. Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, ts.

İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.

İnce, İrfan. “Ridde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. 35/88-91.

İnceler, Halime. “Cinsiyet Sapmaları ve Sosyal Yapımızdaki Etkileri.” *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, sy. 23 (2011).

İstanbul Planlama Ajansı. *Bağımlılığın Yeni Yüzü: İstanbul'da Sanal Kumar ve Ekran Bağımlılığı*. İstanbul: İstanbul Planlama Ajansı, 2023.

Kandemir, M. Yaşar. “Muaz b. Cebel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2020. 30/336.

Kur'ân Yolu. Erişim 26 Mayıs 2025. <https://kuran.diyanet.gov.tr>

Kotaku. “Tennis for Two.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://kotaku.com/games/tennis-for-two>.

Milliyet, “Wolfteam oyunu yüzünden kavga ettiği arkadaşını öldürdü?” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/wolfteam-oyunu-yuzunden-kavga-ettigi-arkadasini-oldurdu-2604887>

“Minaret Attack.” *Swiss Games Showcase*. Erişim: 31 Ağustos 2025. <https://zarkonnen.github.io/SwissGamesShowcase/minarettattack.html>.

Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (ö. 261/875). *el-Câmi'u's-sahîh*. Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nergiz, Hüseyin, ve Serpil Fidan Nergiz. “Çocuk, Ergen veya Gençlerde Dijital Oyun Bağımlılığını Araştıran Ulusal Lisansüstü Tezlerin İncelemesi”. *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 9/23 (Nisan 2021), 53-70.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915). *Sünenü'l-Kübrâ*. Tahkik: Abdülgaflâr Süleymân el-Bündârî – Seyyid Kisrevî Hasan. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1991.

Öğüt, Salim. “Sihak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009. 37/169.

Pong-Story. “Introduction.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.pong-story.com/intro.htm>.

Sabah. “Dijital Dünya Psikiyatrik Sorunlara Neden Oluyor.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.sabah.com.tr/egitim/dijital-dunya-psikiyatrik-sorunlara-neden-oluyor-7121493>.

Sabah Arşiv. “Genç 2335 Özel Dosya.” Erişim 26 Mayıs 2025. https://arsiv.sabah.com.tr/ozel/genc2335/dosya_2335.html.

Serahsî, Şemsü'l-Eimme. *el-Mebsût*. Çev. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yay., 2015.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.

Sarıtaş, Selim. “İslam Ceza Hukukunda Had ve Tazir Cezaları Bağlamında İrtidad Cezasının Tahlihi.” Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Sevgili, Mehmet Macit. “Cüveynî'nin Makasid Anlayışı”. çev. Mehmet Macit Sevgili. *ULUM* 4/1 (2021), 159-182.

Şâtîbî, Ebû İshâk. *el-Muvâfakat fî usûli's-şerîa*. Kahire: Dârü'l-Kütüb, ts.

Şeybanî, Muhammed b. al-Hasan. *el-Asl*. nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410/1990.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Câmiu's-Sağir*. Thk. Nizâr Hammâd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892). *Sünen*. Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1964.

TÜBİTAK Bilim Genç. “Video Oyunları: Kim, Ne Zaman İcat Etti?” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/video-oyunlari-kim-ne-zaman-icat-etti>.

Türkan, Mustafa. “Makâsıdü’ş-Şerîa İle İlgili Eserlerde Zarûriyyatın Tertibi Sorunu.” Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/34 (Şubat 2018).

Wikipedia. “Bertie the Brain – Life (image file).” Erişim 26 Mayıs 2025. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Bertie_the_Brain_-_Life.jpg.

Wikimedia Commons. “Game Boy Original.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Game-Boy-Original.jpg>.

Wikimedia Commons. “Magnavox Odyssey Console Set.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Magnavox-Odyssey-Console-Set.png>.

Wikimedia Commons. “Nintendo Entertainment System (NES) (1985)2.” Erişim 26 Mayıs 2025. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nintendo_Entertainment_System_NES\(1985\)_2.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nintendo_Entertainment_System_NES(1985)_2.jpg).

Wikimedia Commons. “Signed Pong Cabinet.” Erişim 26 Mayıs 2025. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Signed_Pong_Cabinet.jpg.

Wikimedia Commons. “Sony PlayStation 3 (2001A) w/ Controller L.” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sony-PlayStation-3-2001A-wController-L.jpg>.

Wikimedia Commons. “Space Invaders (51332543048).” Erişim 26 Mayıs 2025. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Space_Invaders_\(51332543048\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Space_Invaders_(51332543048).jpg).

Wikimedia Commons. “Spacewar! – PDP-1 (20070512).” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Spacewar!-PDP-1-20070512.jpg>.

Wonderopolis. “Who Invented the First Video Game?” Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.wonderopolis.org/wonder/who-invented-the-first-video-game>.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Livata”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2003. 27/198-200.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

YouTube. “Age of Empires II (1999) - Gameplay” Video. Erişim 26 Mayıs 2025. <https://www.youtube.com/watch?v=dF7LS5rHpGc>.

YouTube, “Çanakkale Cephesi : Anzaklar ve Türk Topçuları” Video. Erişim 26 Temmuz 2025 <https://www.youtube.com/watch?v=kfYpCKPnY5Q>

YouTube, “Kilisede Papaz Oldum! | Church Simulator” Video. Erişim 26 Temmuz 2025 <https://www.youtube.com/watch?v=Zj3nAigwR2g>

YouTube, “Meşhur Er Rayn Sahnesi // Call of Duty WWII Türkçe”, Video. Erişim 26 Temmuz 2025 https://www.youtube.com/watch?v=3W_AQ-D6uTY

Zekeriyyâ el-Ensârî. *Esna'l-metâlib fî şerhi ravdi't-talib*. Thk. Şeyh Muhammed Muhammed Tâmir. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1985.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı:		Evet
Kapak		
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

İmza:

Danışman Adı Soyadı: